

SZABÓ ERVIN

TERMÉSZET ÉS TÁRSADALOM
5. SZÁM

SZABÓ ERVIN

A SZOCIALIZMUS
SZINDIKALIZMUS
ÉS
SZOCIÁLDEMOKRÁCIA

JÁSZI OSZKÁR ÉS KUNFI ZSIGMOND
SZABÓ ERVINRŐL

BUDAPEST, 1919

KIADJA:
AZ ÚJ MAGYARORSZÁG
RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

FŐBIZOMÁNYOS:
LANTOS A. KÖNYVESBOLTJA
IV., MÚZEUM-KÖRÚT 3. SZÁM

TARTALOMJEGYZÉK

	Oldal
Előszó	3
Szabó Ervin emlékezete	
<i>Kunfi Zsigmond</i> búcsúztatója.....	5
<i>Jászi Oszkár</i> búcsúztatója.....	8
<i>Kunfi Zsigmond: Szabó Ervin</i>	11
Szabó Ervin:	
A Szocialista Munkások Propaganda-Csoportja alapelvei.....	19
A Szocializmus.....	21
Szindikalizmus és Szociáldemokrácia.....	87

Szabó Ervin emlékének szenteljük a *Természet és Társadalom* 5-ik füzetét. Az első négyet még maga Szabó Ervin választotta és készítette sajtó alá, aki nemcsak a vállalat tervét vetette fel, de nagy szeretettel foglalkozott még utolsó napjaiban is a vállalat további sorsával és a következő füzetek összeállításával.

Két művét adjuk itt a szocializmus problémáiról, így akarunk áldozni emlékének, újra közrebocsátva életének vezető gondolatmenetét.

Ezekhez csatolunk még egy rövid írást, amelyet Madzsar József úr, mint Szabó Ervin végrendeletének végrehajtója talált a hagyatékban. A kéziraton nincs keltezés, de az írásból következtetve bizonyosnak látszik, hogy a legutóbbi időkben keletkezett.

A propaganda-csoport, amelynek alapelveit foglalta össze Szabó Ervin ebben az írásban, tudtunkkal nem jött létre, de azt hisszük, hogy ez az írás, mint a szocializmusról szóló gondolatainak összefoglalása, harmonikusan illeszkedik két tanulmányához és egészíti ki azokat.

E füzet jövedelmét Szabó Ervin síremlékére ajáljuk fel.

Budapest, 1919 február

*Új Magyarország
Könyvkiadó R.-T.*

Szabó Ervin koporsójánál

1918 október 2-án.

1. Kunfi Zsigmond búcsúztatója

E fájdalmas és sötét pillanatban, amikor a szocialista munkások és a magyarországi szociáldemokrata párt vezetőségének nevében búcsúznom kell Szabó Ervintől: sok ezer munkás tette le kegyelete és megbecsülése jeléül a kalapácsot és áhítatos csöndben küldi ide Szabó Ervin ravatalához tisztelgő gondolatát. Ez az ünnepi csönd, amely megállítja a pöröly zuhanását, megbénítja a kerék lendületét, a legszebb, legigazibb gyászbeszéd és az, amely leginkább illik Szabó Ervin egyéniségéhez. Ha tudhatna a munkásoknak erről az elhatározásáról, amely spontán módon született meg lelkükben: örülne neki és büszke volna rá, mint ahogy én is büszkén és c szomorúságban is elégtétellel látom, hogy ilyen munkásokat nevelt Szabó Ervin szelleme. Mert mindazok, akiknek ma Magyarországon valami közünk van a szocializmushoz, a munkásmozgalomhoz: Szabó Ervin gazdag, merész, kérlelhetetlenül becsületes és alkotó erejű szellemének vagyunk a neveltjei. A szocialista tudásnak és gondolatnak leggazdagabb, legkristályosabb vízü nagy medencéje volt az ő elméje, amely nemcsak a magyar társadalomtudományt termékenyítette meg, de

az ismeret és gondolat öntudatos világosságába emelte fel azokat a törekvéseket, tévelygő vágyakat, vak útra forduló ösztönöket, amelyek a proletárlelkekben forronganak. A szocialista Magyarország tanítómestere, az elmélet fegyvereinek kovácsa és ötvösművésze volt Szabó Ervin s az osztályharc hadseregének a mi országunkban nálánál jelesebb hadiszállítója nem volt. Mindenütt, ahol a kizsákmányoltak szembeszállottak a kizsákmányolókkal, az elnyomottak az elnyomókkal, ahol a munkások nagyobb bért, rövidebb munkaidőt, több szabadságot követeltek, ahol a szervezkedés munkájára hívták föl társaikat, ahol a tőke uralma ellen való föltámadásuk jeléül összefonták dologtevésben egyébként oly serény karjukat: az érven, a gondolaton, a szellemen, mely cselekedetüket vezette, rajta volt Szabó Ervin harcoss tudományának bélyege. Egyik legfontosabb föladatának azt tekintette, hogy a nyugateurópai-amerikai szocializmus eszméivel és gondolatvilágával termékenyítse meg a mi mozgalmunkat s megtörje a szocializmus elméletében és gyakorlatában a német szellemnek azt a monopóliumát, melynek kárhozatos, a szociális forradalmat bénító hatásait ő már régen fölismerte éles szemével és forradalmi ösztönével.

De bármily erős volt is benne a tudomány megbecsülése: valójában a tudományt is csak annyira értékelte, amennyire alkalmas fegyver volt a küzdelem számára, amennyire az életnek azt a formáját szolgálta, amelyet az ő forradalmi idealizmusa értékesnek és elélni méltónak tartott. Romboló, destruktív elme volt. De nézzünk körül ebben a mai világban: megérdemli-e az ember nevet az, aki ezt a világot nem akarja lerombolni? Nem kell-e elpusztítani azt a börtönt, ahol gyilkossá és haramiává nevelik és kényszerítik az embert? Nem kell-e szétzúzni azt a kalodát, amely csak

az alávaló, kártékony és gonosz művek elvégzésére ad szabadságot? Nem kell-e megsemmisíteni azt az áll-civilizációt, amely az emberi elv és munka minden gyümölcsét a barbárság szolgálatába állítja, amely géppé aljasítja le az embert és az ősvilág vad ösztöneit kelti életre a XX. század fiaiban. Szabó Ervin mindig éber, cselekvésre szomjas gyűlölettel nézte ezt a világot s elsősorban azt az intézményét, amely ennek a szervezett, öntudatos és kiművelt barbárságnak legfőbb szerve: a hadsereget. Az antimilitarizmusnak és a tudományos pacifizmusnak vezető szelleme, egyetlen komoly és igazi teoretikusa volt Magyarországon.

E szörnyű napokban, amelyek most eljönnek s amelyeknek méhében soha nem sejtett hevességű küzdelmek érlelődnek, Szabó Ervin szellemére, tisztánlátására, forradalmi elszántságára és bátorságára nagyobb szükség lesz, mint valaha. Tanácsadó szava, szigorú bírálata, előrehajtó ösztökélő nyugtalansága hiányozni fog a harcoló sereg energiái közül. De nemes és tiszta életének példája segítőtársunk lesz abban, hogy eltaláljunk oda, ahol a rengetegből, a hazugságból és a halálból kiágazik az út, az igazság és az élet.

És most, kedves Ervin, amikor az életnek e kegyetlen föladatát kell teljesítenem, hogy utolsó búcsúszóval fordulok hozzád, meg akarom mondani, hogy meleg, becsületes, tisztelő szívvel szerettelek, hogy megnyugvás, bátorítás, tanácsadás volt számomra az, hogy itt voltál és hogy sokszor mögöttem voltál. S meg akarom mondani azt is, hogy a most elkövetkező napokban igyekezni fogok arra, hogy nemcsak én magam, de az a mozgalom is, amelynek katonája voltál, elteljen a te tiszta, igaz, harcos életed forradalmi szellemével.

2. Jászi Oszkár búcsúztatója

Látjátok, ilyen a szép élet: tiszta célok felé tiszta eszközökkel haladó, friss megismerésben naponta újjászülető, az egész világ vérkeringését magában átölelő, az Eszme keresztjét derülten viselő, minden vereség és minden győzelem által új erő kifejtésre serkentett heroikus és lendületes alkotó munka.

Látjátok, ilyen az igazi morál: a kis alkuvásokat és gyatra kompromisszumokat megvető, a hatalmasokkal és a csőcselékkel nem törődő, az utilitarista számvevőteket lenéző, minden friss és szabad energiát a szellem oltárára tevő, az életet fejleszteni és kiterjeszteni akaró, csak a lélek szabad rendeléséből ránk mért feladat hű teljesítését néző, vidám és minden nap megújuló áldozat.

És látjátok, ilyen a szép halál: meg nem tört lélekkel és fiatal reményekkel, semmit abba nem hagyva és semmiről le nem mondvá, friss kontaktusban a teremtő lendülettel, a régi szeretettel és a régi hittel a már roszszul verő szívben, a Jövő bíbor horizontjai felé irányított utolsó megtört szemsugarakkal való visszatérés a minden élet forrásához.

S hogy ilyen volt élete, morálja és halála egy feslett társadalomban, melynek minden igyekezete a siker, a pénz, a hatalom és az alacsony örömök felé fordul: ez tenné a mi barátunk akarását, munkáját és küzdelmét dús erkölcsi örökségünké még akkor is, ha mitsem valószínű volt volna meg küldetéséből.

De már is érnek lankadatlan munkájának szép tudományos és politikai gyümölcsei. Hogy a fiatal nemzedék, a Jövő Magyarországa, többé nem hajlandó kritika nélkül elfogadni a Csák Máték értékítéleteit; hogy a nemzeti érzület követeléseit csak egy magasabb nemzet-

közi világtrend észszerű kereteiben kész elismerni; hogy még a szocializmust sem akarja akceptálni egy oligarchikus államrend kezéből; hogy a forradalmat nem tekinti többé gyomorkérdésnek, de a lélek legmélyebb értékei átalakítása ügyének; hogy nem hisz többé az emberi dolgok mechanisztikus lepergésében, hanem a Szellem célkitűző lendületében, mely a molest megfékezi és irányítja: ebben az oly sokat ígérő új magyar lélek kiforrásában, senkinek sem volt nagyobb része, mint a mi barátunknak.

Ezért szervezett, kutatót, írt, agitált, tanított és beszélgetett. Ő nála a magánélet és a közélet szinte egy volt. Miként a görög filozófusok, a társas érintkezés egyszerű tényeit is képes volt az eszme szolgálatába állítani. Örömei és szórakozásai soha sem voltak az élete tulajdonképpeni céljai (és ezért gyűlölte a burzsoát és ezért féltette egyre jobban az elfiliszteresedéstől szocializmusát), hanem csak a Sors által küldött varázslámpák az egyéniség útjának tisztább megjelölésére.

A mi barátunk sosem tért le erről az útról. Az árva-megyei kis házból kilépve, nyílegyenesen haladt a moszkvai szovjetakadémiáig. És nem véletlenség, hogy a vérző Oroszország borzalmas, de fenséges lelke jobban megértette a mi barátunk értékét és szellemét, mint a dunai álmos alkuvások országa. Hisz a Szabó Ervin lény a orosz propagandisták és forradalmárok vérrokona volt, minden marxizmusa dacára is, mely inkább rend- és pontosság-szeretetének a módszere volt, míg apostoli heve béklyónak érezte a gazdasági determináltak uralmát.

Ha valami fájhat nekünk, barátainak és küzdő társainak, ebben a rövidsége dacára is szép, teljes és befejezett pályában — mert annak művészi lezártágát érintetlenül hagyta a halál — csak az, hogy korábban

kellett eltávoznia, semmint megérte a ma dúló világ-krízis végső eredményeit, melynek értelmét és logikáját a tudós kíváncsiságával és a moralista nyugtalanságával kereste.

Milyen fájó, hogy már nem szemlélhette Németország parlamentarizálódását, nem olvashatta Wilsonnak egy új korszak pirkadását jelentő utolsó üzenetét. Pedig ezek az események csak előhírnökei még nagyobbaknak, átfogóbbaknak és egyetemesebbeknek ...

S milyen veszteség, hogy nélkülözni fog kelleni tisztánlátását, bátor szavát és áldozatkész lelkét azokban a nagy és végső csatákban, melyek előttünk állanak az európai Magyarország kivívásáért.

De azért nem fogsz hiányozni, kedves Ervinünk, Te sem az utolsó rohamnál. Nemcsak tanításaid élnek bennünk, de épp hiányod, nagy, fájó hiányod növelni fogja felelősségérzetünket, a dacot és a kitartást a nyugati Magyarország ellenségeivel szemben...

Nem fogsz csalatkozni munkád és küzdelmed társaiban.

Íme a válás keserves perceiben üzenjük neked: Ez az ország tovább ragadozó ritterek országa nem marad. Ez az ország tovább kegyetlen pénzváltók országa nem marad. Ez az ország tovább atheista papok országa nem marad.

Ígérjük Neked a költővel végső búcsúul:

Vagy elpusztulunk mind az utolsó szálig!

Vagy ez a mi hitünk valóságra válik!

Isten Veled! És most leteszem sírodra a Társadalomtudományi Társaság, a Társadalomtudományok Szabad Iskolája és a Huszadik Század koszorúját.

Szabó Ervin*

Még a halál mostani kimondhatatlan bő aratása közben is külön döbbenettel és lelkemből kiszakadó jajszóval állok meg a hírnél, hogy Szabó Ervin meghalt. Ő, aki szívében és gondolatában külön megsiratott, meggyászolt minden embert, akit e rémséges ötödfél év alatt lemészároltak és elemésztettek, nem élhette meg a leszámolás és felelősségrevonás nagy óráját, amelyet igazságért és megtorlásért sóvárgó lelke úgy kívánt, mint az aszú föld a gyöngyöző harmatot! Ahogy a proletárbetegségnek, a tuberkulózisnak forró, lázas ölelése kiszívta mindig rozzant és törekeny testéből az erőt, leszedte róla a húst, ahogy betegségében a gyötrődés hosszú hetei alatt lassan elfogyott s lehámlott róla minden testiség: az egész emberből csak egy nagy, szenvedélyes érdeklődés és nyugtalanság maradt meg, amely minden erejével a világ vajúdnó nagy dolgai, az emberek szenvedése és megváltatása felé fordult. Amikor néhány nap előtt eljöttem betegágyától, azt a gondolatot forgattam fejemben: mily nemessé teszi s mennyire eszmévé finomítja át a szenvedés az olyan embert, amilyen

*Megjelent a Népszava 1918 október 1. számában.

Szabó Ervin volt. Igaz: az anyag, amelyből a természet megalkotta, a legfinomabb fajtájú vala. A világos értelem, a kemény akarat, a szenvedélyes igazságossági vágy oly egyéniséget formált belőle, amelyen a munka, szorgalom, tanulás és hosszú-hosszú testi szenvedés esztendői alatt egyre jobban kirajzolódott az eszmeiség és eszményiség bélyege. Kevés embert adatott megismernem az életben, aki egész lényében annyira magánhordozta volna az idealizmus, a magasabbrendű életfölfogás köntösét, mint Szabó Ervin. Minden együttlétünk, minden beszélgetésünk, vitánk és szembeszállásunk után végső benyomásként az a hangulat maradt meg öntudatomban, amelyet a költő ezekkel a halhatatlan szavakkal irt és szánt Szabó Ervinnek és az ő fajtájabeli embereknek sírkövére:

*«Hinter ihm, in wesenlosem Scheine,
Liegt, was uns alle bändigt: das Gemeine.»*

Tiszta, nemes, magasröptű, eszmék átszötte, eszményi törekvések szolgálatába szegődött élet volt az, amelyről elmélkedni és képet rajzolni én e percben nem tudok. Csak szörnyű veszteségnek és marcangoló fájdalomnak érzem ez élet kilobbanását. Fásult, kétségbeejtő, reménytelen szomorúság terpeszkedik ólmosan minden idegszálamban és félősen nézek körül a világban, mely e fáklya kialvásával sötétebbé lett az én számomra, dideregve szeretnék valami melegebb helyre bújni, mert e forró szív megbénulta után nekem hidegebb lett a világ. A fájdalmas bú és tehetetlen düh hullámai között hánykolódik a gondolatom: mennyire fáj, hogy elvesztettük és mily bénító tehetetlenség, hogy ezt nem tudtuk megakadályozni! Miért kellett meghalnia, amikor oly nagy szüksége volt reá a mi életünknek, mindannak, ami nemes, értékes, emberi az életünkben?! Miért élnek

a többiek, akik henyék és szükségtelenek!?! Voltak percek e fekete napon, amikor az árnyékomat vagy tükörképemet megpillantva, azt kérdeztem: miért nem én? Voltak pillanatok, amikor gyűlölettel és haraggal mértem végig az embereket, azt kérdezve: miért nem inkább ezek?... Tudom, ez oktatlan beszéd és igazságtalan érzés és csak a szomorúság teszi pillanatokra ilyen esztelené az embert. De bizonyos, hogy sokan, akik közelről és távolról szeretetükkel övezték körül Szabó Ervint, épp így lázadoznak lelkükben e megváltozhatatlan, előre látott s mégis oly megfoghatatlan esemény ellen, hogy egy nap múlva eltemetjük őt s most már életünket anélkül kell berendeznünk: vájjon mit szól majd ehhez Ervin? Ha a szeretet, amelyet valamely ember kelteni tud, ha a gyűlölet, amelyet felszít, ha az egyéniségéből kiáradó sugalló, igéző erő jó mértéke az emberi kiválóságnak: akkor Szabó Ervint kiváló embernek kell mondanunk. Sokan szerették, sokan gyűlölték, de senki sem mehetett el úgy mellette, hogy valamiféle hatása alá ne került volna.

Ő maga sem volt «tárgyilagos» ember. Erősen szeretett és féktelenül gyűlölte azt, amit gyűlölt. Értelmi lényének legbensőbb alapvonása: mindig emésztő tudásvágy, rendkívüli, sokoldalú kíváncsiság és csodálkozás volt, amely Platon szerint a bölcsességnek és tudománynak gyökere. De értelme és tudománya akaratát szolgálta s ez az akarat, ez a jellem, ez az «intelligibilis karakter», ahogy Kant nevezte: a lázadó jellem volt. Ez a lázadó jellem, amely a más baját és szenvedését a maga bajának és szenvedésének érzi, amely az igazságosság egyszerű gondolatától megmámorosodva bírálja a világot és intézményeit, amely a könyörületesség palástját szeretné ráborítani minden szenvedőre és igazságtalanságot eltűrő lényre, amely a szabadság, jólét, tudás és

öröm világává szeretné átalakítani nyomorban, szolgaságban, örömtelenségben és ostobaságban sínylődő világunkat: ez a forradalmi idealizmus, ez a dacos luciferi szembeszállás minden isten-teremtette dologgal volt Szabó Ervin lényének, igazi, meghatározó alapja, az a lelki sajátossága, amelyből világfölfogása kisarjadzott s amelyre élete ráépült. Ez a lázadó vonás tette őt szocialistává és nem a tudomány igazságainak fölismerése, mint ahogy ezt ő maga hitte magáról. S mivel mindaddig, amíg a szocializmus nem lesz uralkodó, beérkezett hatalommá, ez a lázadó szellem az az örökkévaló forrás, amelyből a társadalmi harc energiái buzognak, újból és újból megszületnek: azért volt Szabó Ervin akkor is szocialista, amikor a szocializmust bírálta, amikor a szociáldemokrata pártot, a szocializmus e társadalmi megtestesítőjét támadta, amikor egyik vagy másik fölfogásában el is távolodott a szocializmusnak attól a koncepciójától, amelyet sokan a mi sorainkban egyedül helyesnek gondolnak vagy éreznek. Azt hiszem, Elisée Reclus-nek, a nagy tudósnak és nemes anarkistának van egy «*Le Révolté*» (*A lázadó*) című könyve. Valányszor ez a könyvcím elém került, a gondolattársítás mindig Szabó Ervint juttatta eszembe ...

Jellemének ez az alapvonása volt az az erő, amely sokoldalú tudományos érdeklődésének középpontjába a társadalom megváltoztatásának nagy problémáját állította. Föl akarta szerelni elméjét korunk tudományának teljes fegyverzetével és a gyöngye szervezetű, évtizedes betegségekől agyongyötört, elcsigázott ember télen-nyáron minden nap ott ült hajnali öt órakor íróasztala mellett s tanult, olvasott, gondolkodott, irt és amíg módja volt hozzá, cselekedett és egyre készült és másokat készített elő a cselekvésre. Soha ennyi szorgalom, munka, önkínzás nem telik ki embertől, akinek

valamely ügy nem szívbeli ügye, akit nem hajt indulat és szenvedély, akit nem fűt gyűlölet és szerelem. Szabó Ervin szerette a szocializmust, szent és mindig aktuális dolog volt neki a forradalom. Szerette meleg, megbánott, nyugtalan, ki nem elégített szívének minden hevével a munkásokat és munkásmozgalmat. Ha bírálta: ez ' a szerelmes, aggódó, féltékeny bírálata volt, aki nem látta elég tökéletesnek szerelmesét. Lázás türelmetlenséggel szerette volna a nagy célok felé előrehajtani, korbácsolni a mozgalmat: mintha érezte volna, hogy gyorsan kell nőnie, hogy arasznyi életében még ő is megláthassa sudárbaszökkenését.

Bármennyi kivetni valót talált is rajta: a magyar szocializmusnak és a magyar szociáldemokrata pártnak egyik megalapítója, legnagyobb tudományú magvetője és tanítója volt. Senki sem tett Magyarországon nála többet a marxizmus tudományának megismertetése terén s a szovjetek moszkvai szocialista akadémiaja igazságosan és helyesen cselekedett, amikor Magyarországról őt hívta meg a szocializmus magvetői és továbbfejlesztői közül tanárai sorába. Amikor elindult sorainkban: a közkeletű marxizmus fölfogásának volt a híve. De nyugtalan, bíráló, önálló szellem léte nem elégedhetett meg a készen, örökségbekapott igazságokkal. Vizsgálta a folyton megújuló életet, új tanulságokat épített a régiek tetejébe és így sokszor egy és más dologban eltávolodott oly fölfogásoktól, amelyeket sokan igaznak hittünk. De azért tévedés az a hiedelem, amely pedig erősen elterjedt a magyar munkások között, hogy Szabó Ervin nem volt szocialista vagy akár szociáldemokrata, hanem szindikalista. A politikai demokráciáért való küzdelem közepette, e keserves, meddő, végtelen küzdelem közepette idegesen fogadták és kellett fogadni azt a bírálatot, amelyben Szabó Ervin a

demokráciát, a parlamentarizmust részesítette. De ez a bírálóat sohasem jelentette azt, hogy Szabó fölöslegesnek ítélte volna az érette való harcot, hanem csak azt, hogy a szocializmus harci eszközei között nem a legfontosabbnak tekintette a parlamenti küzdelmet. A szakszervezet, a munkások közvetlen gazdasági küzdelme a tőkével, amely bizonyos erősségre serdülve, politikai küzdelemmé válik: ez volt az ő megítélése szerint a munkásmozgalom legerősebb és legsajátosabb harci eszköze s a szakszervezetben látta ő a jövő társadalom sejtjét, a jövő társadalmának a mai állami és gazdasági rendben kifejlődő darabját. Hosszú időn keresztül ezekkel a kérdésekkel birkózott elméje és mivel megoldásai — Magyarországon legalább — koraszülöttek voltak, ezért következett el bizonyos eltávolodás és elhidegülés közötte és a között a mozgalom között, amelyet melegebben és szenvedélyesebben senki sem szeretett és féltett, mint ő. Ezért kell, hogy elsősorban a munkások foglalják szeretettel, megbecsüléssel és kegyelettel szívükbe emlékét és állják körül megilletődött gyásszal annak a férfiúnak koporsóját, aki legigazibb, legtehetségesebb és legbecsületesebb barátjuk, tanítójuk és előharcosuk egyike volt. Én úgy érzem, hogy nagyobb egyéni veszteség nem érhetne volna a magyar szocializmust, mint az, hogy Szabó Ervint el kell temetnünk.

Kunfi Zsigmond

SZABÓ ERVIN

**A SZOCIALISTA MUNKÁSOK
PROPAGANDA - CSOPORTJA
ALAPELVEI**

A csoport célja, hogy a szocializmus eszméjét ébren tartsa a magyar munkásság körében. Nem törekszik külön pártalakításra avagy a meglévő munkáspárt megbontására. Sőt éppen erősíteni és mélyíteni akarja ennek munkáját.

Közismert tény, hogy az emberek gondolkodása és érzése az idők folytán hozzásimul ahhoz, amit minden nap cselekszenek. A magyar munkásság zöme ma és évek óta szükségszerűleg a demokráciáért küzd; ezért gondolkodását és érzését a demokratikus eszmény tölti be és irányítja.

De a demokrácia csak átmeneti cél a munkásosztály harcában; a legtökéletesebb demokratikus intézmények sem oldják meg azt az ellentétet, amely birtoktalanok és birtokosok, a munkásosztály és a munkáltató osztály között fennáll.

A munkásosztály harcának végcélja nem lehet tehát más, mint e gazdasági ellentét okainak végleges megszüntetése. Ami meglesz, ha a munkásság világszerte mint egy osztály szervezkedik, a termelők szövetségei birtokukba veszik a földet és a többi termelő eszközt és a bérrendszert megszüntetik.

Ez a szocializmus!

Jól tudjuk és elismerjük, hogy e célok benne vannak a szociáldemokrata párt programjában is. De mert ez ereje és figyelme javát ma mégis a demokráciának szenteli: szükségesnek tartjuk a szociális eszménynek nyomatékosabb hangsúlyozását a meglevő munkásszervezkedés keretein belül, hogy a munkásosztály semmiféle tevékenységében meg ne feledkezzék végső céljairól.

Ezért a csoport feladata, hogy előadásokat és vitákat rendezzen a szocialista eszményekről és hogy a napi politika követelményeitől függetlenül foglalkozzék az osztályharc minden fegyverével, minden lehetőségével és végcéljával.

Ebben a munkában szívesen lát segítőül mindenkit, bármely párthoz tartozót, de maga pártot nem alakít, hanem tagjait arra befolyásolja, hogy a már meglevő és az osztályharc alapján álló munkásszervezetekhez csatlakozzanak.

Mert azt tartja, hogy az utak különbözők lehetnek, de a közös cél minden különbségnél erősebb kötelék kell hogy legyen a munkásosztály harcoss tagjai között.

SZABÓ ERVIN

A SZOCIALIZMUS

A TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
TÁRSASÁGBAN 1904 MÁRCIUS
HÓ 6-ÁN TARTOTT ELŐADÁS
* ÉS UGYANOTT MONDOTT*

FELELET NÉMELY ELLENVETÉSRE

Ez a tanulmány először a *Huszdik Század* 1904. április havi füzetében jelent meg, majd *A társadalmi fejlődés iránya, A Társadalomtudományi Társaság által rendezett vita* (Budapest, Politzer és Fia 1905. 377 o.) című kötetben. 1906-ban külön füzetben kiadta a Népszava könyvkereskedés.

ÉDESANYÁMNAK

E pugna colla voce e colla penna;
D' alti orizzonti il folgorar sublime,
Novo e radianti cime
Addita al vecchio secol che tentenna;

K incorrotto tu sia, saldo ed oïe sto...

Tua madre il sacrificio
Delia sua vita consume per questo.

Aida Negri

BEVEZETŐSZÓ

A Társadalomtudományi Társaság, amelyet minden működésében a szocialista munkásság jól megokolt rokon-érzése kísér, az 1904. évben vitáit rendezett *a társadalmi fejlődés irányáról*. A vita alapjául szolgáló előadásokat a liberalizmus, anarkizmus, keresztény-konzervativizmus egy-egy képviselője tartotta, negyedikül a szocializmus Jutott szóhoz.

Az előadások és a hozzáfűződő vita a *Huszedik Század-ban*, majd külön kötetben is megjelentek s bizonyára nincs szocialista munkásegylet, amelynek könyvtárában nem volna meg ez a kötet. Mindazonáltal jónak látszott, hogy a szocializmusról szóló előadás külön is, olcsó füzetben megjelenjen és én örömmel ragadtam meg az alkalmat e kiadásra, mely a szocialista tudást és világnézetet bizonyára új körökbe is szétviszi.

Majdnem magától értetődik, hogy a két évnél hosszabb idő folyamán, mely az előadás fogalmazása és ezen új kiadása közt eltelt, nézeteim a szocializmus egy és más kérdéséről módosultak; s a különbség mai és ez előadásban kifejtett nézeteim közt annál nagyobb, mert már az előadás írásakor is arra ügyeltem, hogy némely kérdésben már régebben elfoglalt egyéni álláspontom (amelyről úgy hittem akkoriban, hogy módomban lesz majd nagyobb munkában kifejteni és megindokolni)

ne domborodjék ki túlságosan a más árnyalatú szocialistákkal közös tanok és meggyőződések és fogalmazások rovására. Mégis alig változtattam az eredeti szövegen — könnyen érthető okból: a vita az eredeti szöveghez fűződött. Csupán a történelmi materializmus engelsi fogalmazásának élet tompítottam és megszorítottam Engels részét a marxizmus tudományos megalapozásának érdekében; a többi módosítás inkább stiláris természetű.

Az előadásokhoz fűződő vita természetesen főként a szocializmus körül forgott. Zárószavamban a leg súlyosabb és a kevésbé súlyos, de a szocializmus elleni harcokban annál gyakrabban használt ellenérvek cáfolatát próbáltam meg. Ez érveket minduntalan halljuk: talán nem hiábavaló tehát, ha e zárószót az előadáshoz függesztettük.

Hadd említsem meg végül, hogy előadásomnak utolsó részlete, melyben a szabadságról szóltam, eddigelé — tudtommal — négy idegen nyelven látott napvilágot. Először németül jelent meg a *Neue Zeit*-ban; nyilván onnan fordították szerbre és oroszra. A szerb fordításra Popovics Milorád — nyomorban elpusztult kitűnő barátunk nevét jól esik itt említenem — akadt rá több hónappal megjelenése után; az orosz fordításról orosz barátaim értesítettek, de megküldeni egy sem tudta. Megjelent azonkívül amerikai-angol szocialista folyóiratban is.

Budapesten, 1906 július 26-án.

Sz. E.

A modern szocializmus egyrészt a birtokosok és birtoktalanok, bérmunkások és burzsoák közt fennálló osztályellentéteknek, másrészt a termelésben uralkodó fejtelenségnek terméke. Ezekkel a szavakkal vezeti be a modern szocializmus egyik legkiválóbb képviselője, Friedrich Engels, polémiáját azon új szocializmus ellen, amellyel Eugen Dühring lépett föl Németországban a múlt század hetvenes éveiben.

Amikor nekem lett — félek: erőmön fölüli — föl-
adatommá, hogy ezen tisztelt Társaságban a szocializ-
must képviseljem, alkalmasabb kiinduló pontot keresve
sem találhatnék, mint Engelsét. Azt hiszem, ha sikerül
kimutatnom csak azt az egyet, hogy a szocializmus nem
egyesek önkényéből, szeszélyéből vagy tudatlanságából
fakadt, hanem tapasztalatilag megállapítható és tudomá-
nyosan ellenőrizhető társadalmi tényeknek szükség-
szerű következménye — akkor föladatomnak legfon-
tosabb részét megoldottam. S bármilyen halványak vagy
ingadozók legyenek is azután a bebizonyított alaptétel-
nek alkalmazásai a szociális mozgalom különböző tereire
— ez a szocializmus igazát gyöngíteni nem lesz képes.
Ebből a reményből merítem a bátorságot, hogy önök
előtt képviseljek oly ügyet, amely ma kétségtelenül leg-
égetőbb, legcentrálisabb kérdése a társadalomtudomány
és az államkormányzat minden irányának és ágának.

Amidőn így formulázom meg föladatomat, azon tu-
domány szellemében vélek eljárni, amelynek művelésére

ezen Társaság is alakult. Mert a társadalomtudomány-
nak legegyszerűbb célja: megállapítani, hogy a társadalom
jelenségei is törvényszerűség alatt állanak; hogy az a
szövevényes szerkezet, az embereknek és dolgoknak
azon viszonya, amelyet társadalomnak nevezünk, nem
a véletlen vagy valamely földöntúli önkény műve, hanem
a társadalom egyes tényezőiben bennrejlő irányzatok
érvényesülésének szükségszerű következménye. Amiből
Önként folyik, hogy semmiféle társadalmi tény megérteni
nem lehet, ha nem vezetjük vissza azon okokra, amelyek-
nek megjelenését köszöni s nem állapítjuk meg azon
összefüggéseket, amelyek közte és a társadalom egyéb
tényei közt vannak és egymást módosító kölcsönhatá-
sokat szülnek. A társadalomtudomány föladata: a tár-
sadalmi jelenségek okozati összefüggését földeríteni.

Ha át vagyunk hatva a társadalom törvényszerűsége-
nek ezen fölfogásától, akkor már az a tény, hogy
szocialisztikus elméletekkel és kísérletekkel a legrégebb
időktől máig az összes civilizált népek történetében
találkozunk, kell, hogy óvatosságra intsen azokkal szem-
ben, akik az egész eszmével és az egész mozgalommal
könnyen vélnek végezhetni, ha azt nagy fölényvel «nép-
bolondításnak» minősítik. Pedig nem kellene feledniök,
hogy nem volt eddig eszme, melyet föllépésekor ellen-
ségei örültek, nem lépett föl népének megváltója, akit
a meglevő állapotoknak hívei bolondnak ne mondtak
volna. Nem Krisztus volt az utolsó, akit gúnyoltak és
keresztre feszítettek az «írástudók». Éppen nekünk kel-
lene első sorban gondolnunk báró Eötvös József mondá-
sára, hogy nem illették egyetlen oly váddal sem a kom-
munizmust, amellyel az öskereszténységet ne támadták
volna. Éppen nekünk szembeötlő példa, hogy gróf Szé-
chenyi István könyveit is elégették, őt magát is bolond-
nak mondták korának «írástudói». A társadalmi haladás
martyriumának példáit a végtelenségig halmozhatnók.

Azok az emberek, akik eszmét, társadalmi mozgal-
mat csupán szubjektív érdekük nézőpontjából tudnak

megítélni, igaz, sohasem emelkedhetnek a társadalom jelenségeinek azon szemléletére, amelyet fentebb szükségesnek mondtunk. Az ő felfogásukat helyesbíteni egyedül az eszme vagy mozgalom sikere képes. De miként az egyes embernek értékét is nem külső sikerein mérjük, hanem a belső motívumokon, amelyek gondolkozását és cselekvését irányítják, úgy társadalmi mozgalomnak normális voltát — vagy mi ezzel egyértelmű: jogosultságát és igazát — csakis a létezését determináló társadalmi, motivációk vizsgálója állapíthatja meg.

I.

Arra a kérdésre kell tehát legelőször megfelelnünk: társadalmi mozgalomnak mi az oka?

A társadalom története azt mutatja, hogy az folytonos fejlődésfolyamat, amelynek, tartalmát és irányát embercsoportok keletkezése, tömörülése, a társadalom egészében való elhelyezkedésük változása teszi. Társadalmi mozgalom: az emberek egy csoportjának törekvése arra, hogy helyzetét a társadalomban és ezzel viszonyát a társadalom egyéb csoportjaihoz megváltoztassa.

Mi indítja az embereket erre a törekvésre?

E kérdésre — nézetem szerint — a társadalomtudománynak azon iránya adta meg a legkielégítőbb feleletet, amelyet a *történelmi materializmus* néven ma már minálunk is ismernek és amelynek megalapítói egyúttal a modern szocializmusnak is legnagyobb hatást gyakorolt elméleti és gyakorlati vezérei. A történelmi materializmus szerint minden történelmi korszak társadalmi küzdelmeit megszabják azon kor gazdasági viszonyai, vagyis a gazdasági termelés erői s a jövedelemmegoszlás közti disszonancia és a törekvés, a gazdaság ezen tényezői közt összhangot létesíteni. A gazdaság emberek viszonya lévén, a gazdaság egymással küzdő tényezőinek képviselői is emberek, illetve emberek csoportjai: osztályok. A termelőerők ellentéte a termelés összes viszonyaival az osztályok harcában nyilvánul. A társadalmak története osztályharcok története. Birtokos és birtoktalan, ur és rabszolga, jobbágy és földesúr, bérmunkás és tőkés küzdenek egymással, mint a termelés egy-egy módjának s a jövedelem ellentétes forrásainak képviselői. A gaz-

dasági viszonyokból fakadó társadalmi küzdelmek: az osztályharcok szabják meg végeredményben a kornak társadalmi és politikai ideáljait, az erkölcs, a tudomány, a művészet tartalmát és irányát.

Természetesen nem lehet ezen szűkre szabott előadásnak tárgya, hogy a történelemből *vett* példákkal bizonyítsam a történelmi materializmus igazát. Kérdésünk szempontjából csak azt kell kimutatnom, hogy a modern szociális mozgalom a gazdasági termelés mai állapotának szükségszerű következménye s hogy a termelés és a jövedelemmegoszlás formája a mai gazdasági rendben szükségképpen oly irányt ad a modern osztályharcnak, amely az egyik osztály lelkében a kollektívizmus eszméjében csúcsosodik ki.

Azt a gazdasági termelőeszközt, amely új termelőerő és amely egyúttal a modern osztályharc két nagy szélső táborát teremtette, egy rövid szóval megnevezhetjük. A neve: *a gép*.

Találónan nevezték el Angliában a 18. század második felét az ipari forradalom korszakának. Valóban, bár vér nem folyt ebben a forradalomban, gyökeresebb, mélyebbreható átalakulást az emberiség történelmében alig ismerünk.

Időnk nem engedi, hogy a középkori gazdasági és társadalmi rendet részletesen leírjuk, hogy annak ellentétét a modern gazdasággal és társadalommal világosan szemléltessük. Meg kell elégednünk azzal, hogy nagyjából jellemezzük, mint az ipari termelésnek azon korszakát, amelyben a termelő termelőeszközeinek birtokosa, az előállított termék tehát teljesen saját munkájának gyümölcse volt. A termelés egyszerű szerszámokkal folyt, a kézimunka játszotta a főszerepet. Munkamegosztás alig volt. Így a termékben a munkásnak nemcsak saját munkaereje, hanem saját szorgalma, ügyessége, leleményessége, ízlése volt megtestesülve. De viszont a termelés mennyiségének határát is megszabta a rendelkezésre álló emberi munkaerő mennyisége.

Miben különbözik a gép a kézműves szerszámától? Abban, hogy egy mechanikai készülék, amelyet csak megfelelően mozgásba kell hozni s szerszámaival ugyanazon műveleteket végzi, amelyeket azelőtt a munkás végzett hasonló szerszámokkal.» (Marx.) De míg a kézműben a szerszámok száma kötve van a munkások számához, addig a gépnek a gőzgép oly hajtóerőt szolgáltat, amelynek segítségével egy sor egyforma munkagép ugyanazon helyen, egy időben, egymással és egymás mellett működik.

Ezzel azonban a munkaképességnek csak egyszerű hatványozása következik be. «Ahol azonban a munkatárgy a különféle fokozatos folyamatoknak egy összefüggő sorozatán vonul keresztül, amelyeket különféle, de egymást kiegészítő szerszámgépek láncolata végez», oly megszakítatlan, egymásba kapcsolódó folytonossággal, hogy az emberi kéz majdnem tisztán csak arra a funkcióra szorítkozik, hogy a géprendszertől átvegye a kész terméket — ott a gép munkasokszorozó és emberpusztító szerepe egészen nyilvánvalóvá lesz.

De a termelőképességnek óriási fokozása, míg egyrészt emberi munkaerőt szabadít föl, másrészt óriásilag tágítja az emberi munkaerő alkalmazásának tereit. Az egyik iparág átalakulása maga után vonja a másik, a kiegészítő iparág átalakulását. A gépipar behatolása a gazdasági szükségletkielégítés minden ágába a nyersanyagok termelésének sokszoros fokozását teszi szükségessé. Maguk a gépek hihetetlenül differenciált és tökéletes új iparágak adnak létet: az óriási gépiparnak, amely a szerszámgépek előállításával foglalkozik. A tömeges termelés, amely nem az egyéni szükségletkielégítést szolgálja, hanem a piac számára történik, a verseny a közlekedés és szállítás eszközeinek átalakítását követeli. Utak s csatornák épülnek: a gőzvasút, a gőzhajó, a távíró lép a postakocsi, a vitorlánhajó és a futár helyébe.

Nem adhatom itt teljes leírását azoknak az állapotoknak, amelyek a gép nyomában jártak. Bármily csábító, hogy a minden emberi érzést elnyomó nyereségdüh tobzódásának, a rettentő nyomornak, a nők és gyermekek képzeletet fölülmúló kizsákmányolásának, a nagyvárosi bűnözés és erkölcstelenség kényszerűségének vázolásával hallgatóim érzelmeire hassak — le kell erről mondanom. Elég talán egy közismert regényíró, Dickens, némely regényére utalnom. Azokat a gazdasági és társadalmi okokat kell kimutatnom, amelyek a munkásosztály lelkében szükségképpen a szocializmus vágyát fakasztották. Ezek az okok nem a nyomorból születtek. Magasabb és bonyolultabb fejlődésfolyamat és belátás eredményei.

Maga a nyomor, a gép térfoglalásának legközvetlenebb hatása a munkásosztályra, csak a vak düh és az elkeseredés negatív érzelmeit váltotta ki belőle. Anglia kezdődő ipari korszakának története tele van gépeket pusztító éhséglázadások leírásával, amelyek az emberi termelőképeség lehető legmagasabb fokozására törekvő szocializmussal semmi esetre sincsenek összhangban. S amikor a lázadások sikertelenségét belátta, tompa kétségbeeséssel adta meg magát sorsának s sokáig alig-alig volt megmozdítható. Hasztalan szólították a szocializmus első prófétái, az utópisták, de hasztalan beszéltek ezek a burzsoáziának is a lelkére. Nagyon helyén volt a Carlyle szava: A nagy, néma, mélyen elásott osztály Enkeladosként fekszik, aki, ha panaszkodni akar fájdalmairól, földrengést kell, hogy okozzon.

Hogy a szocializmus tömegérvé és tömegakarrá váljék, ahhoz nem volt elég nagy emberek intuitív megismerése. Ahhoz az új gazdasági rendnek bizonyos megállapodottsága kellett, miközben az emberek lelke hozzáalkalmazkodott az új viszonyokhoz.

A munkást helyzetének változása első sorban azon minőségében érte, amelyet mint termelőeszköz foglalt el a gazdaságban. A kézműves termékét elejétől végig maga

csinálta: tudásának, ügyességének, erejének minden elemét befektethette; egészét alkotott és a termelő érzelmeivel szerette művét. Egyéni volt a termelése, az egyéniség érzése és tudata uralkodott lelkében is. A gép mellett dolgozó munkás mindebből semmit sem érezhetett. Amíg a termék elkészült, száz gépen és száz kézen ment keresztül. És a kezek játszották a legkisebb szerepet: a munka javarészét a gép végezte. Az a munkás, aki a csavargárban az első acéldarabot dobta az olvasztóba, soha sem látta a kész csavart és aki a kész csavart vette át a géptől, egyet sem ismert a munkafolyamat előző fázisaiból. Ellenben azt érezhette, hogy az ő munkája föltételezve van sok más ember munkájától; hogy egy óriási összeműködő szervezetnek könnyen pótolható tagja, aki semmit sem tehet a többiek nélkül. Azt is látta, hogy ebben a kooperációban a lényeges szerepet nem az emberi elme, az emberi ügyesség, szorgalom és erő játssza, hanem a holt gép, amelyet akárhová állítanak, zavartalanul működik tovább; az emberek csak a szükséges kapcsolatot létesítsék. *A szocializmus mi más, mint a kooperáció ezen elvének kiterjesztése az egyes gyárról egy város, egy ország gyárraira?*

A kézműves-munkás mellett a műhelyben vele dolgozott a mester is. Ugyanakkor állt a munkába, ugyanakkor hagyta el, egyszerre pihentek, egy konyhán éltek s munkájuk eredményében a különbség csak az volt, hogy a mesternek háza és családja már meg volt, a segédnek meg csak a reménye ezekre. A gyárban nemcsak a termelőeszközök birtokosának és a munkásnak kölcsönös helyzete a munkában lett egészen más; nemcsak minden közvetlen össze- és együttműködés szűnt meg. A munka eredménye lett szembeszökően más a vállalkozó és a munkás számára. A munkás azt látta, hogy aki testi munkájával egy szemernyit sem segített a termelésben, vagyon ura, minden élvezetek élvezője lett; ellenben ő, aki száz és száz társával kora reggeltől napestig

görnyedt unalmas, idegölő, fárasztó munkában, a betevő falatot sem tudja megkeresni. Nincs reménye, hogy tőke hiányában bármikor is kikerüljön a proletárok sorából. S ugyanezt tudja ezer és ezer társáról, aki körülötte lakik a nyomorult munkásnegyedekben, amelyeket mintha vaskorlátok zárnának el a gazdagok negyedeitől. *A munka eredményének ilyen ellentéte szükségképp a javak olyan megosztásának vágyát támasztja, amely a munkával arányos.* Ez a szocializmus a jövedelem-megosztás terén.

S az elégtelenségnek ez a tömege folyton-folyvást nőtt. Láthatatlan erő tönkrement kisiparosok, elszegényedett parasztok ezreit hajtotta a városokba. S ugyanaz a láthatatlan erő a valamennyire biztos létet élő gyári munkások ezreit dobta egy-egy válság alkalmával a munkanélküliség karjaiba. Azelőtt az emberek körülbelül tudták, hogy mire virradnak. A gyáripar a rettenetes bizonytalanság folytonos érzelmével toldotta meg a nyomorban szenvedők nehéz terheit. Ami annak számára, akinek létszükségletei biztosítva vannak, szabadság: — a külső helyzetnek és a munkaalkalomnak folytonos változása a munkás számára szolgátság. *így lett a biztosított megélés a bérmunkás számára a szabadságnak legszebb fogalmazása:* ezt reméli a szocializmustól.

S miért tartsa a gazdasági és társadalmi rendnek ezt a fölforgatását lehetetlennek? Minden nap új csoda hírével lepte meg az emberiséget. Minden nap új, ezrek és százezrek összes életviszonyait fölforgató találmány születésnapja. A gőzgép, a vasút, a távíró, a gőzhajó megjelenése! Világrengető forradalmak, királyságok összedőlése, új országok keletkezése! A természettudomány mindennapos meglepetései! Úgylátszik, hogy az emberi termelőképességnek nincs határa! Meginog a vállalási hit! Az isteni és emberi rend örökkévalósága szem-melláthatóan nem igaz! *Semmi sem lehetetlen!*

A gazdasági átalakulás így készítette elő a munkásosztály lelkét és ebbe a fogékony talajba hullottak a szocializmus első tudományos magvetőinek tanításai. Amily bizonyos, hogy egyes lángeszű egyéniségek megismerése nélkül a szocializmus mai tudatos és rendszeres fogalmazása sohasem jöhetett volna létre, épp oly kétségtelen, hogy ha a tömegek lelkében nincs meg a gazdasági és társadalmi helyzetükből fakadt lelki készség, szavuk a pusztában kiáltó szóként visszhangtalanul halt volna el.

Átlépjük azt az ötvenként évet, amely a modern szocializmus első tudatos föllépésétől — a Babeuf-féle összeesküvéstől — Owen, Saint-Simon, Fourier, Weitling korszakán át a *Kommunista Kiáltvány* megjelenéséig eltelt, melyben a tudományos szocializmus első nagyhatású proklamációját üdvözölhetjük.

Miért nevezzük a Marx és Engels szocializmusát tudományosnak? Miért nem a Saint-Simon-ét, a Fourier-jét? Hisz ők maguk számtalan helyen utalnak a kapcsolatokra, amelyek a marxizmust az utópikus szocializmushoz — s különösen Saint-Simonhoz — fűzik.

Azért, mert ők kísérelték meg először, tudományosan exakt módon, hogy a modern szociális mozgalmat az általános társadalmi törvényszerűség egészébe beillesszék. Azt mondhatjuk, hogy bár Saint-Simon és Comte a szociológia megalapítói, Marx volt az első, aki a szociológiai kutatásnak oly alapot adott, amely nemcsak, hogy ma is él még, hanem tulajdonképpen csak most kezdi a társadalom tudományában őt megillető helyet elfoglalni. A történelmi materializmus tanát értjük.

Tudományosnak mondjuk azért is, mert ő ismerte föl és ő állapította meg, hogy a szocializmus is, mint minden társadalmi jelenség, az egyéni akaratokon fölüllálló, természeti törvények módjára ható társadalmi törvények uralma alatt áll, hogy tehát megsemmisítéséről, ha létezésének szükségszerűsége a társadalomtudományi okozatiság szabályai szerint egyszer megállapít-

tátott, éppoly kevésbé lehet komolyan beszélni, mint ahogy lehetetlen a nehézség törvényét a legszebb szavakkal is eldisputálni.

E fölolvadás nem akar a marxizmus apológiája lenni. Én azon nézetem vagyok, hogy a marxizmusnak úgy számos elméleti tételét, mint sok gyakorlati alkalmazását a tudomány és az élet megdöntötte. De éppen ezen Társaságban, amely minden társadalmi jelenséget — s így a szocializmust is — a társadalmi törvényszerűség nézőpontjából vizsgál, lehetetlen mellőzni a szocializmus azon koncepcióját, amely ugyanazon elvből indul ki. Annál kevésbé, mert nézetem szerint a marxizmusnak nemcsak tévedései vannak — sokan csak ezt szeretik látni — hanem számos, a tudomány tárházába is átment tétellel kapcsolja a szocializmust a szociológiához. Azonban itten ezekről is csak annyiban lesz szó, amennyiben különösen is a modern szocializmusnak alapvető tételei.

A modern szocializmus két lényeges pontban különbözik a régi szocializmustól. Az egyik az, hogy át van hatva attól a meggyőződéstől, hogy az ipari fejlődést benne rejlő erők hajtják oly irányba, hogy elkerülhetetlenül megteremti a szocialista termelés gazdasági föltételeit; a másik az a meggyőződés, hogy a munkásosztály fölszabadítása csak magának a munkásosztálynak műve lehet. Az első az üzemek koncentrációjának a tana; a másik az osztályharcé.

«A pusztuló középosztály!» «A kisipar megmentése!» Nincs publicisztikánknak gyakrabban hangoztatott jel-szava, mint ez. Annyira elfogta az emberek lelkét, hogy nem is akarom tudatlanságnak minősíteni, annyira öntudatlan refelexszé lett, hogy egyszerre, ugyanazon sorban követelnek nagyipar-fejlesztést és a kisipar megmentését. Már az előző fejtegetésekből következik és a kapitalista termelés lényegének megismerése csak megerősíti, hogy a kettő összeférhetlen.

Csak egy pillantást kell vetnünk a kisiparos és a nagyiparos üzemére. Amott kis tőke, amely túlnyomó

részben egy napról a másikra forgó tőke, kevés nyersanyag beszerzésére és a munkabérek fizetésére; itt költséges berendezésekbe, gépekbe fektetett nagy állótőke. Amott néhány emberre korlátolt munkamegosztás; itt a gépek és a munkások százai közt megoszló, a specializálásban rejlő legapróbb előnyt is kihasználó kooperáció. A kisipar rendelésre, a közvetlen fogyasztásra termel; a nagyipar raktárra termel, minélfogva kihasználhatja a legelőnyösebb értékesítés alkalmait. Amaz a nyersanyag beszerzésében a kisfogyasztó szerepét játssza; a nagyüzem nagyban s így olcsóbban vásárol.

A nagyüzem fölénye oly szembeszökő, hogy talán nincs szükségünk hosszú számsorokra annak bizonyítására, hogy nemcsak új, a termelésnek gépmunkára fölépült ágaiban teszi lehetetlenné a kisüzemek versenyét, hanem behatol a termelésnek régi ágaiba is és mind hevesebben szorongatja a kisüzemet bennük. Ez a folyamat folytonosan fokozódik. Általában a nagyobb tőkeerő és a nagyobb üzem termelékenyebb, versenyképesebb mint a kisebb: következésképp nemcsak a kisüzemet teszi tönkre, hanem folyton magasabb és magasabb fokon a nagyobb a kisebbet. Az ipar fejlődése a legnagyobb tőkék és a legnagyobb üzemek diadalát jelenti.

Ezt a folyamatot a kapitalista termelés egyéb bajai még jobban siettetik. A nem a fogyasztás számára termelés, a túltengő verseny időnkint az árupiacnak túltelítettségét idézi elő. Ez az, amit túltermelésnek, termelési válságnak neveznek. A krízisek viharát is a nagyobb tőkeerővel bíró vállalatok állják könnyebben. Minden válság a kisebb üzemek tömeges halálát jelenti; s a válság után meginduló ipari produkciót az üzemek nagyságának magasabb foka jellemzi.

A nagyüzem technikai fölénye és a kapitalista termelés fejtelensége (anarchiája) így vezet elháríthatlanul a tőkék és az üzemek folyton fokozódó koncentrációja felé. A fejlődés eszményi végső foka — amelyet azonban új iparágaknak folytonos keletkezése minduntalan mesz-

szebb távolba tol — az, hogy néhány óriási üzem uralkodik egy-egy iparág, egy-egy ország egész termelésén.

A szocializmus szempontjából ezen fejlődésnek lényeges pontja az, hogy a kapitalista nagyüzemben íme folyton magasabb és szélesebb fokon látjuk a termelésnek azon formáját, amelyen a szocializmus is alapul: *a társadalmi termelést.*

De míg a középkori iparos termelése valóban egyéni termelés, a termék egyéni termelőeszközökkel végzett saját munkának volt gyümölcse, addig a kapitalista, aki koncentrálja a termelőeszközöket gyárakban és valószínű társadalmi termelőeszközökké változtatja, e társadalmi termelés termékeivel mégis úgy bánik, mintha ezek is saját egyéni munkájának volnának gyümölcsei és nem *idegen munka* termékei. Ebből az ellenmondásból: a társadalmi termelés és az egyéni elsajátítás ellentétéből fakad a proletárság és a burzsoázia ellentéte.

A szocializmus feladata, hogy a termelés társadalmi formája és a megosztás egyéni formája között való ellentétet megoldja.

Az ipari fejlődés lényegében passzív folyamat, amely az emberek tudatos közreműködése nélkül is lefolyik. Az a folyamat, amely a termelés és a megosztás között való ellentétet fogja megoldani, aktív: emberek céltudatos akarása és cselekvése. A proletár osztályharcnak lesz ez az eredménye.

Az osztályharc! Ez az a szó, amely szentimentális lelkekben a legnagyobb izgalmat okozza. Ez zúdította a modern munkásmozgalomra a «hazafias» haragnak és megvetésnek, az «emberbaráti» panasznak és sajnálkozásnak legtöbb kitörését. Az osztályharc az ő szemükben rosszabb a háborúnál, megvetendőbb a hazaárulásnál! Az osztályharc nem a spontán kitört és gyorsan lezajló polgárháború, hanem tudatos gondossággal szított, állandósított testvérharc. Némely ellenségei mindent

megbocsátanának a marxizmusnak, csak az osztályharc tanát soha. Nem veszik észre, hogy már a burzsoázia történetírói — Mignet, Guizot, Thierry, Niebuhr — látták, hogy az egész francia forradalom nem volt egyéb, mint csattanója egy osztály — a polgárság — törekvésének, hogy a társadalmi rendet a maga érdekének megfelelően alakítsa át. Ez pedig az osztályharc. Ugyanezt látták — anélkül, hogy Marx és Engelsből merítették volna — Lorenz v. Stein és minálunk Grünwald Béla és Concha. Ami Marxnak és Engelsnek tudományos érdemét e kérdés körül megállapítja, az az osztályharcnak, mint a társadalmi fejlődés szubjektív mozgató ereinek fölismérése. De nem ők «találták ki» — mint némelyek hinni szeretik — és éppen az osztályharcnak marxista fogalmazásához lehet legkevésbé fűzni az erőszaknak és a testvérharcnak rémképeit.

A társadalomtudomány szempontjából az fontos, hogy amit a történetírók csak mint magában álló tüneeményt állapítottak meg — Marx és Engels az osztályharc jelenségét szervesen beillesztették a társadalmi fejlődés mechanikájába. A szocializmus szempontjából még fontosabb, hogy ezzel szilárd alapot adtak a modern szociális mozgalomnak. A szocializmusnak a tudománnyal való illetén összekapcsolásában látom én a marxizmus legnagyobb és legmaradandóbb, a szocializmus számára legtermékenyebb vívmányát.

Kiindulva abból a tételből, hogy a termelés és megosztás folyamatában elfoglalt helyzetük szabja meg az emberek csoportjainak — az osztályoknak — viszonyát egymáshoz, a történelem tényei alapján bizonyítja, hogy a társadalmi rend változása mindenkor nem a társadalom összes tagjainak békés megegyezésével történt, hanem az uralkodó és az alávetett osztályok harcából jött létre. A történelem nem ismer példát arra, hogy egy osztály önként mondott volna le a gazdasági és társadalmi rendben elfoglalt kiváltságos helyzetéről. Mindenkor csak az alávetett osztály békés vagy erőszakos

kényszere előtt hajolt meg. így a munkásosztály is, mely a tőke magántulajdonán alapuló mai társadalmi rendet a tőke köztulajdonán alapuló szabad kooperációs társadalmi renddel akarja helyettesíteni, nem várhatja ezen átalakítás eszközlését az uralkodó osztályoktól, hanem csak saját magától, saját erő kifejtésétől, saját cselekvésétől. A munkásosztály fölszabadítása csak magának a munkásosztálynak műve lehet.

E tétel igazságát nem az osztályharc elve alapján álló munkáspártok gyakorlati sikerei állapítják meg. Lehet, hogy ma «többre vitték» — hogy úgy mondjam — azok a munkáspártok, amelyek nem ragaszkodnak a legszigorúbban az osztályharc elvéhez. Magasabb talán a munkabérük és rövidebb a munkaidejük, vagy talán közvetlenebb befolyást gyakorolnak a törvényhozásra és a kormányzásra, mint az osztályharcot szigorúan értelmező társaik. Én azonban azt hiszem, hogy ez optikai csalódás; hogy a szocializmustól ők távolabb vannak, mint a makacs negativisták. És pedig azért, mert rajtuk az osztályharc gyakorlata nem érvényesítette azt a nevelő befolyást, amiben én az osztályharc elvének legmélyebb érdemét látom.

Jól tudjuk, t. Társaság, hogy semmiféle társadalmat sem lehet hosszasan csupán a külső kényszer erejével fentartani. Ahhoz, hogy bármely társadalmi rend fennállhasson, kell, hogy az emberek lelkileg hozzáalkalmazkodjanak a társadalom külső szükségleteihez, kell, hogy maguk akarják azt, ami a társadalomnak célja s hogy úgy akarják azt megvalósítani, amint azt a társadalom külső gazdasági erői kívánják. Csakis az esetben érzik magukat az emberek szabadnak. A szabadság érzése nélkül pedig a társadalom fenn nem állhat.

A társadalmak legsúlyosabb zavarai éppen azok, amikor a társadalom egy osztályának szabadságképzete összeütközésbe jön egy másik osztály szabadságképzetével.

A gazdasági és társadalmi összeműködés ma fenn-

álló rendjét liberálisnak nevezik — szabadnak — s az tényleg a szabad verseny elvén alapszik. De ez a szabadság a munkásosztály számára a nyomort és a lét bizonytalanságát jelenti, tehát tényleg a szolgaságot.

A szocialista társadalom gazdasági összeműködésének rendje külsőleg az egyes egyének alávetése a köz akaratának, amelyben az individuális akaratok praeponderans érvényesülése ki van zárva. A ma uralkodó osztályok felfogása szerint ez a szolgaságnak legtűrhetlenebb formája.

Amily kétségtelen, hogy a gazdasági fejlődés szükségessé teszi majd a szocialista társadalmi rendre való átmenetet, épp annyira bizonyosnak látszik, hogy minél több szál köti a munkásosztályt az uralkodó osztályok gondolkodásához, minél erősebb benne azoknak felfogása jóról és rosszról, szabadról és tilosról, hasznosról és károsról, vagyis erkölcsi, jogi, tudományos ideológiája minél közelebb áll az uralkodó osztályok ideológiájához, — annál nehezebb lesz az átmenet és annál több gyermekbetegséget kell majd az új társadalmi rendnek elszenvednie.

Ebből az következik, hogy a munkásosztálynak idejekorán kell lelkiileg hozzáalkalmazkodnia a jövő rendhez. Hogy annak gazdasági rendjét ne kényszernek érezze, hanem az új összeműködést szabad akaratú cselekvésnek tudja, — ahhoz az kell, hogy lelke lehetőleg már most megteljék azokkal a képzetekkel, érzésekkel, azaz az öntudattal, amelyet teljesen ugyan csak a szocialista társadalom fog kifejleszteni, de amelyre való készség ha nem lesz meg benne, az átmenet csakugyan rendkívül nehéz lesz és talán súlyosabb küzdelmeket követelne majd maga a munkásosztály egy része, mint az uralkodó osztályok ellenében.

Ezek az érzések, t. Társaság, ez az öntudat mi egyébből áll, mint a társadalmi szolidaritás érzéséből és tudatából, abból a meggyőződésből, hogy egész életünk, születésünktől kezdve halálunkig, minden nyilvá-

nulásában a legszorosabban föltételezve van a többi emberek életétől, azok minden cselekvésétől; hogy ennek folytán boldog és tökéletes élet nem várható mástól, mint a társadalom mindenkori célszerű rendje megállapította összműködés önkéntes létesítésétől; hogy minden összműködés bizonyos lemondást, önfeláldozást, a társadalom általános szükségleteinek való alárendelést követel.

A társadalmi szolidaritás ezen elvéből kifolyólag a szocialista legnagyobb erénye: minden tehetségének legmagasabb kifejtése — de egyúttal az önfegyelmzésnek is legmagasabb tökéletessége lesz.

Nos, t. Társaság, az osztályharc elve megköveteli már ma, hogy a munkásosztály minden egyes tagja már ma *egy* nagyobb emberegész — az osztály — szolidaritását ismerje el; megköveteli már ma, hogy ne vívjon egyéenkint vad élet-halálharcot osztályosai ellen, hanem rendelje alá egyéni érdekét az osztály érdekének, áldozza fel esetleges egyéni előnyeit és küzdjön a társak közös előnyeieért; az osztályharc a szabad versenyen, az *aki bírja, marja* elvén alapuló társadalomban az önfegyelmzés legnagyobb erényét már ma napról-napra folyó munkával beidegzi a munkásság minden osztálytudatos tagjának lelkébe. Az osztályharc — minden formájában — a szocialista öntudat leghatalmasabb nevelő iskolája.

Ha azt állítják ezzel szemben, hogy a munkásosztály — és mi mindnyájan — ugyanezt a nevelő iskolát végig járhatjuk az *egész* mai társadalom szolgálatára való tudatos munka végzésével, az, t. Társaság, legjobb esetben jámbor álmodozás. Az ellentétes osztályokra tagolt társadalomban oly elenyészően kevés az egész társadalom közös és általános érdeke, a társadalmi élet bármely terén működő «idealista» annyiszor ütközik össze a különböző, de nagyon is reális társadalmi érdekekkel, hogy (föltreve azt a lélektani képtelenséget, hogy egyáltalán tudnánk az összes osztályok érdekein felülálló

és azokat egyesítő társadalmi összeideált, nem megkoncipiálni — mert ez *talán* lehetséges — hanem a tömegek közé is bevinni), a tények ereje kétségtelenül oly kegyetlenül megtépázná ideális harcosunkat, hogy egyszerűsmindenkorra kialudnék benne — nem az osztálytársadalom szolgálatának vágya, hanem egyáltalán *mindennemű* társadalmi munkára való készség. A legmélyebb szociális katzenjammereket, a tökéletes passzivitás dekadens kultuszát a *harmonie-apostel-eknél* észlelhetjük.

És még egy szempontból rendkívül jelentős az osztályharc nevelő hatása. Ha a lehetőségig kifejleszti a munkásosztályban már ma a szocialista legjobb tulajdonságait, másrészt beleneveli az individualizmusnak azt a legértékesebb elemét, amelyet — egy ismert fogalom mintájára — *self-makingnek* szeretnék nevezni. Az, hogy az osztálytudatos proletárság nem apellál az uralkodó osztályok jószívére, nem az államhatalom engedékenységére, hanem ellenkezőleg bizalmatlansággal fogad mindent, amit önként adnak és a társadalmi bajok kisebb-nagyobb enyhítéseit, az u. n. reformokat, csak akkor fogadja el, ha meg van győződve róla, hogy mindez szervezettsége, fegyelmezettsége, elszántsága erejével kikényszerített engedmény — az osztálytudatos proletárságnak ez a taktikája az emberi tökéletesség legnemesebb forrásainak: az önerőbe vetett hitnek, a saját munkája értéke tudatának, az öntevékenységnek fénysugarát lopja be az osztálytudatos proletárság szívébe. Egész embereket pedig csak úgy kapunk, ha munkájuk testük és lelkük legnemesebb tehetségeivel és vágyaival összhangban van. Ezt eredményezi a munkásosztályra az osztályharc elve. És ha a liberalizmus csakugyan önmagáért szereti az individualizmust, szereti mert egész embereket, egyéniségeket jelent, akkor neki kell az osztályharc elvét a legmelegebben propagálnia.

II.

Az eddigiekben annak a bizonyítására törekedtem, hogy a szocializmusra való törekvés, mint minden szociális mozgalom, a gazdasági fejlődés által föltételezett társadalmi szükségszerűség és hogy szükségképpen az osztályharc formájában folyik. Ezzel tulajdonképpeni föladatomat be is fejeztem volna. Ha azonban remélhetem, hogy figyelmükkel rövid időre még megajándékoznak, engedjék egész vázlatosan kifejtennem, mily konkrét eszközökkel igyekeznek a modern szocializmus ^Ijai elérésére.

Egy objektív és egy szubjektív tényezőt jelöltünk meg, mint olyat, amely szükségszerűen a szocializmus irányába tereli a társadalmi fejlődést. Az egyik az ipari koncentráció, a másik az osztályharc. Mi állapítja meg ezen jelenségek irányában a szocialista pártok magatartását?

Ha a termelésnek a kapitalista társadalomban mindinkább társadalmivá válása a szocializmus számára gazdasági és lélektani előföltétel, a szocialista pártoknak természetesen azt kell kívánniok, hogy a nagyipari fejlődés minél gyorsabb menetben haladjon előre. Valóban a szocializmus ma mindenütt emancipálta magát az alól a szentimentalizmus alól, amely szemet hunyva a gazdasági fejlődés szükségszerűsége előtt, a kis önálló gazdasági exisztenciák védelmét követeli. A szocialista pártok ellenkezőleg nyíltan azt hangoztatják, hogy kívánatos a kisipar, a kiskereskedelem fölszívása a nagyüzem által, mert ezzel lényegesen közeledünk a szocia-

lizmus felé. A szocialista pártok ez okból rokonérzéssel kísérik minden oly gazdasági jelenséget, amely az ipari koncentráció irányába tereli a fejlődést. A trösztök és kartellek alakulását is csak abból a szempontból figyelik aggodalommal, hogy nem jelentik-e a fogyasztó munkástömegeknek új megterhelését és nem lesznek-e a munkásosztály szervezkedésének és osztályharcának erősebb ellenfelei, mint elődjeik, az egyes különálló nagyvállalkozók. Mindazonáltal a szocialista pártok magatartása a nagyipari fejlődés előmozdításának kérdésében inkább passzív, mert a mesterséges fejlesztés — amit különösen szubvenciókkal és védővámokkal igyekeznek elérni — gyakran nem a nagyiparnak, hanem a nagyiparosok egyes csoportjainak kiváltságolása a köz terhére. Ez a nézőpont állapítja meg nagyobbára a szocialista pártok kereskedelmi, vám- és adópolitikáját.

Sokkal fontosabb ennél a szocialista pártok azon tevékenysége, amellyel az osztályharc kereteit töltik ki. Mert az osztályharc maga csak külső forma, amelynek tartalmát az osztályt alkotó emberek tudatos cselekvése ad. Úgyis mint a társadalom objektív elemeit a szocializmus céljai érdekében átalakító tevékenység, úgyis, mint a lelki alkalmazkodás eszköze, az osztályharc a modern szocialista mozgalomnak sarkköve.

A köztudatban, de még számos szociáldemokrata gondolkodásában is, a modern szocialista mozgalom gyakorlati törekvéseinek nagyobbára csak két eleme szokott kidomborodni. Ez egyrészt a munkásosztály harca a politikai hatalom megszerzéseért, vagy ismeretebb szólammal: a proletárság politikai diktatúrájáért; másrészt a törvényhozás befolyásolásával az u. n. munkásvédelem kezdeményezése és fejlesztése, vagyis a szociálreform.

Azt hiszem, hogy a proletár-osztályharc konkrét tartalmának ezen koncepciója a munkásmozgalomnak csakis azon korai fokán volt kielégítő, amikor a proletárság kisebb száma, szervezetlensége, de különösen

némely gazdasági alakulatok kezdetlegessége folytán nagyobb és szélesebbkörű célok kitűzése nem volt ajánlatos, mert hiányzott azok megközelítésére nemcsak az erő, hanem nem voltak meg azok belátásának gazdasági előfeltételei sem.

Úgy látszik ugyanis újabban, hogy Marxnak egy igen jelentős mondása szélesebbkörű alkalmazást követel, mint ahogy azt nemrégiben a szocialisták is hitték. Azt mondja Marx egy helyen, hogy «a termelés új, magasabb viszonyai sohasem lépnek hamarabb a régié helyére, mielőtt anyagi létfeltételeik magának a régi társadalomnak méhében ki nem költettek». Ezen a marxizmus régebben csak azt értette, hogy a szocializmus meg nem valósítható mindaddig, amíg az ipari koncentráció el nem érte a legmagasabb fokot, amelyet a kapitalista társadalomban egyáltalán elérhet. Mint gazdasági tényezőtől, tisztán az ipari koncentrációtól tette tehát függővé a szocializmust.

Említettük már, hogy az ipari fejlődés nagyrészt passzív folyamat s így a lelki alkalmazkodásnak is csak negatív tényezője. Pozitív tényezőül magát az osztályharcot jelöltük meg. Úgy látszik már most, hogy az osztályharcnak nemcsak az ipari koncentrációban és a szellemi és a politikai téren kínálkoznak hathatós fegyverei, hanem még inkább és sokkal erősebbek a gazdasági téren.

Amit némely marxista szinte a minap félvállról vett: a munkásság gazdasági szervezetei (szakegyletei) hatalmas fegyver lettek oly előnyök kiküzdésére, amelyeket ugyanazon marxisták ugyancsak szinte a minap a pusztai politikai harccal véltek elérhetőeknek. Rövidebb munkaidő, magasabb bér, egyezmények egyéb munkafeltételekről, sőt maga a munkásság politikai szabadsága újabban mind gyakrabban lesznek a gazdaságilag szervezett munkásság közvetlen akcióinak gyümölcse, mint a politikai harc és a törvényhozás terméke és sokkal gyakrabban felel most meg egy-egy új törvényhozási aktus

az osztályharc-elv azon eszményének, hogy valóban a szervezett munkásság valóságos erejének legyen eredménye, így a gazdasági küzdelem azon nevelő hatása mellett, hogy egy szakmához tartozók lelkében közös érzelmi és gondolati utakat váj ki, egyúttal az öntevékenységnek a szocializmusra előkészítő kitűnő iskolája.

Azon szempontból azonban, hogy a jövő termelőviszonyok anyagi létfeltételeinek még a mai társadalom kebelében ki kell alakulniok — másik, az ipari koncentrációval legalább is egyértékű jelenség a munkásságnak belépése a modern gazdaság szervezetébe önálló, vagyis a magántőkétől független termelő és fogyasztó alakításokkal. Ezek az önálló gazdasági alkotások a szövetkezetek.

Mind többen hiszik, hogy a szövetkezetekben megtalálta az osztálytudatos proletárság a termelésnek azon formáját, amely egyesíti a termelésnek társadalmi jellegét az elsajátításnak társadalmi voltával, vagyis megoldása annak a konfliktusnak, amely a modern nagyipari termelésben a termelés és a megosztás módja között fennáll és a burzsoázia és a proletárság osztályharcának szülőoka. Ha ez valóban bizonyul, ha csakugyan sikerül a fogyasztó szövetkezeteken, mint alapon továbbépíteni, a termelő szövetkezeteknek az ipari és a mezőgazdasági termelés minden ágába behatoló hálózatát és ha ezek a szövetkezetek nem fajulnak el — a környező, profitért versenyző kapitalista-vállalatok korrumpáló befolyása alatt — ugyancsak nyereséget hajhászó puszta szatócsboltokká és részvénytársaságokká, akkor az osztályharc eszközei a szövetkezetekben hatalmas társsal gyarapodtak. Annál inkább, mert úgy látszik, hogy a mezőgazdasági üzem nem fejlődik párhuzamosan az iparival a koncentráció felé s így ott a szövetkezeti kooperáció van egyedül hivatva a szocializmus gazdasági előkészítőjéül szolgálni. Így tehát a szövetkezetek jelentősége úgy a végleges átalakulás gazdasági előfeltételei, mint a lelki alkalmazkodás szempontjából a lehető legnagyobb.

És mellettük érvényben maradnak természetesen a harcnak mindazon eszközei, amelyeket a munkásosztály sikerrel alkalmazhat. Legelső sorban a szellemi harc eszközei. A modern tudománynak bevitele a nép legszélesebb rétegeibe és lehető mélyítése, a szocialista eszmék, a szocialista ideál szüntelen propagálása a munkásság osztályharcának ma is és a jövőben is-leg-nemesebb fegyverei. Mellettük a proletárság folytonos politikai nevelése, a közügyek ismeretének folytonos terjesztése, hogy ezúton a legfejlettebb önkormányzatra képesíttessék, mindez az osztályharcnak mellőzhetlen eleme. És ha mindezzel: a felvilágosítással, a népoktatás emelésével, a politikai demokrácia kiépítésével a modern szocializmus azt *cselekszi* tényleg, ami a liberalizmusnak *volna* feladata, akkor, t. Társaság, szabad talán remélnünk, hogy ami a liberalizmus kezében a boldogság forrása *volna*, a szocializmus égisze alatt sem lesz «a demagógoknak» és «a nagy tömegek zsarnokságának» támasza. Mert mindez nemcsak külső eszköz a szocializmus megvalósításához, hanem — és talán nem utoljára — *embernevelés*.

III.

A szocializmus harci eszközeinek ezen igen hézagos vázlatát logikusan most ama végső fázis leírásának kellene követnie, ami a szocialista társadalom megvalósításával járna vagyis magának a szocialista társadalomnak rajzát kellene adnunk. Megvallom, hogy a szocializmusnak ez a legnehezebb kérdése. Nem mintha erről nem volnának minden szocialistának többé-kevésbé kialakult képzetei. De a modern szocialista annyira át van hatva a társadalmi törvényszerűség azon fölfogásától, hogy a társadalom politikai és jogi viszonyait a gazdasági struktúra szabja meg, hogy nem igényel tudományos szabatossgot oly eljárási szabályok és oly társadalomleírások számára, amelyeknek valóságos képét csak egy jövő gazdasági fejlődés fogja megszabni. Egész előadásomban arra törekedtem, hogy olyan részekből építsem fel a modern szociális mozgalom és szocializmus épületét, amelyeknek szigorúan tudományos alapozottságáról meg vagyok győződve. A gazdasági fejlődés mai irányait megállapíthatjuk és ennek alapján azon lelki motivációkat is, amelyek a szocializmusra való törekvésre indítják a munkásosztályt. De hogy a fejlődésnek mely fokán fog ez a törekvés a döntő cselekvésbe átcsapni és milyen formában, az szigorú tudományossággal meg nem állapítható nemcsak azért, mert emberekkel van dolgunk és a lelki élet törvényeit még nem ismerjük eléggé, hanem azért is, mert mindez lényegesen függ az uralkodó osztályok magatartásától. Csak annyit mondhatunk, hogy a modern szocializmus

őszintén törekszik arra, hogy az átalakulás békés legyen; de egyáltalán nem retten vissza az erőszaktól sem, vagyis a forradalomtól, ha az uralkodó osztályok rákényszerítik. Viszont éppen az uralkodó osztályok erőszakos ellenállásának elejét veendő fordítja mind erősebben figyelmét az antimilitarista agitációra, hogy ezzel a mai társadalmi rendet leghatalmasabb kényszerítő eszközétől fossa meg.

Épp oly keveset szólhatok a szocialista társadalom berendezéséről. Bármily csábító a szocialista társadalomnak képét megfesteni, a Morusokat, a Fourier-eket és a Bellamy-kat erre a térre nem követhetjük. De erre nincs is szükség. Minden tudományosan gondolkodó szocialista át van hatva attól a meggyőződéstől, hogy tudományosan megállapított társadalmi fejlődés-irányzatok nem vesznek el, hanem logikusan továbbfejlődnek. Lehet, hogy az emberek — a társadalmi fejlődés hordozói — makacsul behunyják szemüket a fejlődés szükségletei előtt, azt elő nem mozdítják, sőt egyenesen ellene szegülnek, erőszakkal föltartóztatják. Az ilyen társadalomban két eset lehetséges: a gazdasági fejlődés vagy mégis utat tör magának — de óriási erőpazarlás árán, vagy pedig a társadalom fejlődése megakad, stagnál, végre teljesen elpusztul. A világtörténet nyújt mindkettőre elég példát.

A normális eset azonban az, hogy a gazdasági termelésnek föltörekvő új erői annyira rabul ejtik az azokat képviselő osztály és idővel a társadalom legnagyobb részének lelkeit, hogy a társadalmi átalakulást az új gazdasági viszonyok fejlődésének irányában hajtják végre. És az egész társadalmi struktúrában egyaránt érvényesülnek az új gazdasági rend determináló befolyásai és a fölépítmény: az állam, a jog, az erkölcs, a tudomány addigi fejlődés-irányainak logikus továbbképződései.

A szocialista társadalom ilyképp szintén nem lehet majd más, mint befejező stádiuma azoknak a fejlődés-

irányzatoknak, amelyeket a mai társadalomban megállapítottunk. Logikus és harmonikus kiépítése azoknak az objektív és szubjektív erőknek, amelyeknek kialakulását már a mai társadalomban észlelhetjük.

Amily bizonyos, hogy a gazdasági fejlődés mai iránya a kooperációnak mind szélesebb körű kiterjesztése felé halad — úgy a kapitalisztikus gyárban, mint az önkéntes összeműködésre alapított szövetkezetekben — épp oly bizonyos, hogy a szocialista társadalom gazdasági rendje a társadalmi termelésnek ugyanezen elvén épül majd föl, de ledöntésével azon leglényegesebb korlátnak, amely a gazdasági erők ezen új rendjének teljes kifejtését a mai társadalomban akadályozza. Ez az akadály pedig nem más, mint a magántulajdon intézménye. Az a körülmény, hogy a termelőerők egyeseknek kezében vannak, nemcsak a szabad versenynek, ezzel a tervtelen és így pazarló termelésnek és megoszlásnak, a gazdaságpusztító válságoknak szülőoka, nemcsak az egyes vállalkozó nyereségszámításainak rendeli alá a termelőerők teljes kiterjesztését, hanem elzsibbasztja a gazdasági kooperációnak azon leg-erősebb hajtóerejét, amely az összeműködés önkéntességében, szabadságában van, mert a kooperatív munka termékének csak igen kis része lesz a kooperáló társak élvezetének tárgyává. így csak kényszerrel: a nyomor fenyegető veszedelmének és az állam erejének kényszerével állhat fenn.

A szocializmus a termelés társadalmi jellegének és az elsajátítás egyéni formájának ezt az ellentétét meg fogja oldani. A szocialista társadalom a termelőerőket az összesség közös tulajdonává teszi majd, a termelés eredményében pedig munkájuk és szükségleteik arányában részesíti a társadalom összes tagjait, akik a nekik jutott élvezeti javakkal tetszésük szerint rendelkezhetnek, így a szocialista gazdasági rend a termelés és a megoszlás teljes harmóniájával — amelyet létesíteni fog — végét veti a termelés és a megoszlás disszonanciá-

jából fakadó osztályellentéteknek és osztályharcoknak: összehangzatos és önkéntes társadalmi együttlét formáiba vezeti az emberiséget.

Hogy ez a társadalmi forma milyen lesz, vagyis milyen politikai és jogi szervezet épül majd föl a termelőerők kollektív tulajdonán, arra nézve szintén csak azt a meggyőződést vallhatjuk, hogy az már ma is fölismerhető fejlődés-irányzatok következetes továbbépítése lesz.

Teljes tévedés tehát azt állítani, hogy a szocializmus politikai és jogi téren a legdurvább centralizmusnak és többségi zsarnokságnak lesz megvalósítása. Akik ezt állítják, nem számolnak két tényezővel. Nevezetesen azzal, hogy az állam jellege teljesen megváltozik és hogy maguknak az embereknek belátása a társadalmi szükségességekről egészen más lesz.

Maga az állam ma első sorban uralmi szervezet. Az osztályokra tagolt társadalomban az uralkodó osztály vagy osztályok leghatalmasabb eszköze uralkodó helyzetük megtartására és erősítésére. Mindenképpen egy kisebbség kényszereszköze a nagy többséggel szemben, amely e kisebbség érdekében hatalmának legtágabb kiterjesztésére hajlandó.

A szocialista társadalomban, melyben nem lesznek osztályok, az államnak legelőbb ezen hatalmi jellege enyészik el, hogy helyet adjon egy tisztán közigazgatási szervezetnek.

De ezen középponti igazgatási szervezet is legtöbb funkcióját lassanként át fogja adni a társadalom kisebb, helyi csoportjai kisebb szervezeteinek.

Nemcsak a gazdasági termelés terén. A szövetkezeti termelésnek terjedése a kisebb embercsoportok önkéntes összeműködését a termelés általánosan elfogadott formájává fogja tenni és az a középponti szerv nem lesz egyéb nagy statisztikai hivatalnál, mely folytonosan megállapítja a társadalom termelési szükségleteit és elosztja a munkát a számtalan kis termelő góc közt —

és nagy *ctearing-house*-nál, mely a termelt javakat elosztja a termelők és fogyasztók kisebb csoportjai közt.

Lehetetlen, hogy a közigazgatás szervezete a termelés és megosztás ezen szervezetéhez ne alkalmazkodjék. Még akkor is, ha a közigazgatás decentralizációjának, az önkormányzati elv folytonos kiterjesztésének folyamatát már a mai társadalomban nem látnók. De már ma észlelhetjük nyugati Európában mindenféle azt a határozott fejlődésirányt, amely a községi és megyei önkormányzat terének és tárgyainak folytonos kibővítésével a társadalom minden egyes tagját a társadalom szükségleteinek ismeretére és önkéntes végrehajtására neveli.

A gazdasági és az igazgatási önkormányzat ezen önkéntes szervezetének folytonos fejlődése az államot előreláthatólag lassankint egészen megszünteti, hogy helyet adjon a szabad közösségek szabad federációjának, az egész társadalom közös gazdasági igazgatási érdekei központi orgánumának.

Azt fogják erre mondani: hisz ez az anarkizmus. Valóban, nem sokkal más. De míg az anarkizmus ezen célt úgy véli elérhetőnek, hogy az állam egyszerűen eltöröltessék, addig a szocializmus azt tartja, hogy ezeréves társadalmi alakulatokat pusztá «akarattal» márol-holnapra kiparancsolni nem lehet. Mint minden társadalmi változás, ez is csak megfelelő gazdasági és szellemi alkalmazkodásnak lehet a következménye. És azért teljes mértékben helyes Engels kijelentése: Az államot nem «szüntetik meg», hanem az állam *elhal*.

Ennyit a szocialista társadalom berendezéséről. Ha valaki mégis a jövő társadalom életének még részletesebb, legintimebb leírását követelné tőlem, attól én viszont azt kérdem:

Volt-e társadalmi átalakulás, amelynek harcosai előre ki tudták cirkalmazni pontosan a jövő társadalom képét? Vájjon a 40-es évek reformharcosai tudták-e töviről-hegyire előre leírni Magyarország gazdasági és

társadalmi életét azon korban, amikor nincs majd hűbériség, jobbagyság, rendiség? Bizony nem! És mégis megcsinálták — jól-rosszul — a polgári Magyarországot. Én is tehát pirulás nélkül bevallom, hogy nem tudom, ki fogja a szocialista társadalomban a csatornát tisztítani és hogy fogják-e a csatornatisztítókat ezért úgy díjazni, mint díjazza a mai társadalom némely általa is igen fontosnak mondott társadalmi funkciók teljesítőit pl. a néptanítókat. Remélem, hogy igen.

Egy lényeges ellenvetésre mindazonáltal ki kell térnem.

A szocializmusnak legtöbb ellenfele azért tartja a szocializmust megvalósíthatatlannak, vagy azért jósol neki igen rövid fennállást, mert szerintük az egyéni szabadságnak teljes megsemmisítését jelenti. Az ő szemükben az a tény, hogy a szocializmus az egyéni termelést kizárja, a zsarnokságnak legmagasabb foka, az egyéni tettvágy, erő, kezdeményezés megölője. A szocializmus ellenkezik tehát az emberi természettel.

Számos vonatkozásban szoltam már előzőleg a szabadság problémájáról. Ismételten mutattam rá nemcsak arra, hogy a mai proletárság szabadságéjszménye egyenes ellentéte a burzsoázia szabadságképzetének, hanem különösen arra, hogy folyton növekszik az emberek lelki készsége, hogy cselekvésüket a társadalom szükségleteihez alkalmazzák s így folyton csökken a kényszer alkalmazásának szüksége. De ez a kérdés oly fontos, hogy nem cselekszem talán helytelenül, ha ezen szűk keretekre szabott előadásban is külön foglalkozom vele. Mert ha ez a vád alapos volna, bizonyára a legsúlyosabb érv volna a szocializmus ellen. Valóban, ha bármely társadalmi rend az egyéni kezdeményezés lehetőségét kizárná, az a társadalom halálra volna ítélve. Mert egyéni, illetve apró kisebbségekből

kiinduló kezdeményezés nélkül a társadalom továbbfejlődése lehetetlen. S így a fejlődés nagy gondolatától áthatott szocialista is, kinek legfőbb ideálja a társadalom folytonos és végnélküli tökéletesbedése, kell, hogy visszarettenjen oly társadalmi rendtől, melyben nincs szabadság, következésképp nincs haladás.

Mi a szabadság? Abszolút, minden időkre és minden állapotra végérvényesen megállapított absztrakt idea? Vagy a szabadság is — mint minden ideológia — relatív, korok és társadalmak szerint más?

A szabadság lélektani kategória, mely jelenti azt a lelkiállapotot, amelyben egyéni vágyaimat, szükségleteimet összhangban tudom ezen vágyaim és szükségleteim kielégítésére irányuló cselekvés külső lehetőségével. Ebben az értelemben a szabadság mindig ugyanazt jelentette.

De hogy én *mit* kívánok: hogy érzéseimet mi szabja meg, hogy vágyaim miféle konkrét tárgyakra irányulnak, szóval, hogy *minek a cselekvése* adja meg nekem a szabadság tudatát, az függ attól, hogy mily szükségleteim vannak már kielégítve és hogy milyenek az én ismereteim a további szükségletkielégítés lehető módjairól. Vagyis függ a neveléstől, a tudástól és különösen attól, hogy környezeti állandó befolyások miféle szükségletkielégítés-módokat tettek biztosított, reflexszerű, öntudatlan cselekvéssé. Abban a mértékben, amint bizonyos szükségletek kielégítésének vágya lelkünkben egészen háttérbe szorul és megszűnik szabadságképzetünknek részét alkotni. Szabadságvágyunk tehát a cselekvésnek csakis oly lehetőségeit öleli föl, amelyek még nem biztosított szükségletek kielégítésére irányulnak. Vagyis a szabadság nem egyéb, mint a cselekvés lehetősége oly szükségletek kielégítése irányában, amelyek kielégítését a társadalom nem biztosítja.

így a szabadság konkrété relatív fogalom, amelynek mindenkori tartalmát és irányát a társadalom anyagi és szellemi kultúrájának mindenkori foka, osztályhelyeze-

tünk, vagyoni viszonyaink adják meg. Ha megkíséreljük, beleképzelni magunkat különböző korok embereinek lelkébe, kétségtelen, hogy a legkülönbözőbb, nemcsak korok és területek, hanem ezeken belül is a társadalomban elfoglalt helyzet, vagyis az osztályhoz tartozás és a műveltségi fokok szerint különböző szabadságeszményeket kell konstruálnunk. A legprimitívebb ember számára bizonyos korban a szabadságnak eszménye az volt, hogy gyöngébb embertársát akadálytalanul megehesse. A gazdasági termelő erők valamivel magasabb szervezetével működő utódja ellenben éppen nem érezte már szabadsága korlátozásának, ha embert nem ehetett, mert neki az állattenyésztés már biztosította primitív szükségletei kielégítését. Ő azonban igen zsarnokinak tartott volna oly parancsot, amely a némileg biztosított gazdasági létben már fölébredt esztétikai szükségletének teljesítését tiltotta volna, például teste tetoválását. A középkori lovag szabadságideálja az volt, hogy várából bármikor lecsaphasson a kereskedőknek a völgyben elvonuló menetére és kirabolhassa; de senki sem hinné, hogy a középkori kereskedőosztálynak is ugyanez volt a szabadságképzete. És ami ma, a szabadversenyre alapított gazdaságban a polgári osztály — bár az ipari koncentráció folytán annak is mind kisebb töredéke — számára szabadság, az a munkásosztály, tehát a népesség mind nagyobb része számára szolgaság, mert a lét szegénységét és bizonytalanságát hozza számára. És így a szocializmus úgynevezett zsarnoksága a legrosszabb esetben csak a polgári társadalom egy kis töredéke szabadságképzetével ellenkezhet, de nem magának a szabadságnak abszolút fogalmával.

Ez azonban a szocializmus szabadságának csak negatív bizonyítéka. Azt kell bizonyítanunk, hogy a szocializmusban szükségképp majdan kialakuló sajátos szabadságképzetnek megfelelő valóságos cselekvéslehetőségek lesznek-e?

Azt kell tehát keresnünk, hogy a szocialista társada-

lomban mi lesz az emberek szabadságvágyának tartalma és iránya?

Az emberi szükségletek sorrendjének vizsgálata s különösen minőségük fejlődésének megállapítása rávezet a kérdés megoldására.

Az emberi kultúra fejlődése azt mutatja, hogy azon mértékben, amint a társadalmi összeműködés a társadalomban élő emberek minél nagyobb része tisztán vegetatív szükségleteinek kielégítését biztosította, az illető társadalom emberei munkaerejük, tehetségük, alkotásuk kedvük annál nagyobb részét fordították szellemi javak termelésére, a szellemi kultúra kiépítésére. Minél könnyebb volt az embereknek harca az állati létért (evésért, ivásért, ruházkodásért stb.) és minél több ember volt fölszabadítva a tisztán vegetatív életműködések kényszerére alól, a társadalomban levő energiák annál inkább kerestek alkalmazást a politikai, a tudományos, a művészi, az irodalmi produkcióban és a tudomány, a művészet, az irodalom termékeinek élvezésében. Vagyis az emberek szabadságeszménye annál inkább terelődött a szellemi térre, — gondolkodásuk, idejük, munkaerejük minél kisebb részét foglalta le a gazdasági szükséglet-kielégítés.

Ez a megismerés, t. Társaság, engedi remélnünk, hogy a szocializmus nemhogy zsarnokság volna, hanem a magántulajdon létezése óta az első társadalmi rend, amely az emberi szabadságnak valóságos biztosítéka. Meg vagyok győződve, hogy a gazdasági termelőerőknek már mai fejlettsége elegendő arra, hogy tudatos és tervszerű kooperáció mellett az emberiség egészének nemcsak pusztán gazdasági szükségletkielégítését biztosítsa, hanem a gazdasági produkció számára az emberek munkaerejének és idejének oly csekély részét vegye majd igénybe, hogy az energiáknak óriási mennyisége áll majd rendelkezésre a közéleti és a szellemi termelés és fogyasztás számára. A mai társadalom uralkodó tagjainak szabadságképzete helyébe, mely az

érvényesülés a gazdasági téren, a szocialista társadalom összes tagjainak lelkében új szabadságképzet alakul majd: annak lehetősége, hogy a közéleti és a szellemi téren dolgozzanak, érvényesüljenek, kitűnjenek.

Nincs semmi okunk föltenni, hogy a szocializmus az egyéni érvényesülés ezen módjait meg fogja nehezíteni. És így a szocializmus a szabadságnak s ezzel az emberi boldogságnak végtelen perspektíváját nyitja meg. Összes materiális szükségleteinknek van határuk. A kielégítettség bizonyos fokán túl az anyagi szükséglet-kielégítésnek semmiféle vágya nem ingerel többé. Ellenben szellemi szükségleteinknek az a természetük, hogy magasságuk arányában differenciálódnak, finomulnak, sokasodnak, mélységben és szélességben terjednek. Végtelenek, határtalanok. Az emberi értelemnek, tettvágyának, akaratnak végtelen érvényesülési tért nyitnak. S ez érvényesülés lehetőségét a szocializmus fogja megadni. Van-e hát állapot, mely az emberi természettel jobban megegyez? Van-e társadalmi rend, amelyre jobban illenének Engels szavai, hogy az az emberiség ugrása a szükségszerűség birodalmából a szabadság birodalmába!

* * *

Föladatomnak végére 'értem. De nem léphetek le innen, mielőtt egy lehetséges félreértésnek elejét venném. A kép, amelyet az emberiség jövő fejlődéséről és tökéletesüléséről gyöngye kézzel vázolni igyekeztem, azt hitetheti el önökkel, hogy én is rabja vagyok annak a szociális optimizmusnak, mely az emberi nem eredeti jóságát és szellemiségét hirdetvén, a társadalmi viszonyok valamely sematikus átalakításától és némi érzékeny erkölcsprédikációtól az eredeti emberi jóság és szellemiség hirtelen hajnalhasadását várja. Nem, t. Társaság! Én azt hiszem, hogy az ember eredetileg sem nem jó, sem nem rossz — hisz jó és rossz folyton változó, relatív társadalmi fogalmak — hanem mint minden

természeti lény, egyszerűen élni akar és továbbszaporodni. Az emberi életvág्य hatalmas, mindenekfölött uralkodó ösztönének összeütközése a természet más erőivel hozta létre folytonos alkalmazkodás útján azt az emberi társadalmat, melynek formáiban és tartalmában folytonos fejlődését az emberiség százezeréves történetében végigkísérhetjük. Végtelen sok küzdelem az emberek közt és a természet ellen, sok ezer nemzedéknek értelmi és testi ereje, könye és vére táplálta a talajt, amelyből a mai polgári társadalomnak bámulatos anyagi és szellemi kultúrája kinőtt. Ennek a kultúrának organikus továbbfejlesztése a föladat. De amiként haladásának minden eddigi lépcsőfokára az emberiség fáradtságos, sokszor véres és mindig emberemésztő küzdelem árán kapaszkodott föl, aképpen a szocializmus is, az emberiség haladásának legközelebbi foka, nem hullik majd mint kész ajándék ölünkbe, hanem fáradtságos, talán a legfáradtságosabb munkát igényli. Ki fogja e munkát végezni? Az előadottakból következik, hogy az nem lehet más, mint a társadalomnak azon osztálya, mely megtöltvén lelkét az emberiség új fejlődésfokának ideáljával, magára vállalja a harci szolidaritásnak, az öntevékenységnek, az önnevelésnek azt a nagy terhét, melyet ez. a munka követel. Ez az osztály, mely megássa az összes osztályok sírját és ezzel megveti alapját az emberiség egész nagy családját átölelő szolidaritásnak — ez az osztály a szocializmus eszményét valló munkásosztály.

Felelet némely ellenvetésre

Elmondattott a Társaság 1904. évi május 20-iki ülésén.

Tisztelt Társaság!

*

A Társadalomtudományi Társaság elnöksége a vita kitűzésével azt a kérdést vetette föl, hogy tudományunk mai állása szerint megállapíthatók-e a mai társadalom fejlődésének irányai és melyek azok? A gyakorlati politika kérdéséről a Társaság nem kívánt itt előadásokat tartatni. Mégis a legtöbb felszólaló nem objektív fejlődési irányokról beszélt, hanem inkább arról, hogy mit kell tennünk, milyen gyakorlati politikát kell követnünk akár Magyarországon, akár pedig általánosságban. Pedig a vitának nem az volt a célja, hogy megállapítsa: *mi kívánatos?* mit kell tennünk, hanem az, hogy: *mi lesz?* Csakis ez utóbbi kérdés tudományos, az előbbi tisztán a politika kérdése.

A legtöbb előadónak ez a félreértése arra kényszerít, hogy mielőtt a képviseltem irány védelmébe belemennék, néhány szociológiai alapkérdést igyekezzem tisztázni. Magában a szocializmus védelmében talán sok ismert dolgot mondok majd itten, de arra kényszerítve vagyok, mert a vitában tett ellenvetések nagyobbára nem emelkedtek fölül azoknak az érveknek a színvonalán, amelyeket a szocializmus ellen különösen a politi-

kai vitákban fölhozni szoktak. Az alapkérdéseket úgy szólván egyáltalán nem érintik. Nem még azokat sem, amelyeket maga az u. n. revizionizmus vett kritika alá, holott én, bár egyetlen szocialista párt hivatalos álláspontját sem képviseltem, mégis az u. n. orthodox marxizmushoz legközelebb eső szocialista fölfogást fejtettem ki. Ezzel szemben nagyon kívánatos lett volna éppen azoknak a szociológiai alapkérdéseknek tisztázása, amelyeket a revizionizmus harcában ugyan keveset bolygattak, de amelyek az ellentétnek tulajdonképeni döntő problémái.

Ilyen kérdés elsősorban az, vajjon a társadalmi fejlődés kauzális szükségszerűséggel történik-e, vagy pedig az emberek célokat kitűző akaratának eredménye? A kauzalitás és a teleológia kérdése ez.

Ketten voltak a vitában, akik egyenesen arra az álláspontra helyezkedtek, hogy társadalmi okozatiságról nem lehet beszélni s így a kérdés fölvetése egyáltalán helytelen. Tegze tanár ur szerint «a tudatot feltüntető világ terén még a föltétlenül bekövetkező tények — annál kevésbé pusztá tendenciák — kimutatása sem irányítja céljainkat, tehát tényleges fejlődési törekvésünket. E téren a hangulat, a kedély, a *cél* az irányadó». Ugyanígy Leopold Gusztáv szerint is «a jövőben teljes abszolút biztonsággal bekövetkező állapotokat az emberi társadalomban át nem láthatunk» s így csak azt kérdezhetjük: a társadalmi fejlődés különböző irányáiban mi a helyes és célszerű és mi az elvetendő? — Meg kell vallanom, hogy ha a teleologikus iskolának igaza van, akkor igen erős csapást mértek azon szocializmusra, amelyet e vitában képviseltem. A Marx-féle szocializmust éppen az különbözteti meg elődjei szocialista rendszereitől, hogy a szocialista társadalmat nem mint szubjektív ideált állítja elénk, hanem mint a kauzális törvényszerűség erejével föllépő objektív szükségességet. Mihelyt győz az a fölfogás, hogy a társadalomban nincsenek okozati szükségszerűséggel lefolyó tenden-

ciák, fejlődésirányok, akkor, a szocializmus sem objektív, egyéni akaratainktól független szükségesség többé és annak marxi koncepciója is visszasülyed a szubjektív vágyak régiójába, amelyből Marx kiragadni igyekezett.

Azt hiszem, hogy a társadalmi kauzalitás és teleológia kérdése *a szabad akarat* kérdésén fordul meg. Vagy azt valljuk, hogy az emberi akarat szabad: ez esetben a társadalmi fejlődésben sincsenek szükség-szerűségek, hanem csak vágyak és célok; vagy azt tartjuk, hogy az emberi akarat, determinált: ez esetben a társadalmi fejlődés útját munkáló ember akarata is determinálva van, objektív törvényszerűség szerint működik.

Azt látjuk azonban, hogy pl. Stammler, aki a társadalmi teleológiának talán legkiválóbb képviselője, nem áll a szabad akarat álláspontján. Ellenkezőleg: az akarat kötöttségét vallja. De azt mondja: a társadalomban öntudatos egyénekkel van dolgunk, akik cselekvésének okait, törvényeit nem ismerjük; így hát erre következtetéseket nem is építhetünk. Nem beszélhetünk tehát másról, mint arról, amit látunk: hogy mit akarnak az emberek, milyen célokat tűznek ki maguknak.

Az egyéni sikerekre vadászó politikus, vagy a kritikátlan álmodozó, társadalomboldogító ezzel a magyarázattal megelégedhet. Amannak egyéni érvényesülése számára ideig-óráig jó minden tömegmozgalom; nem keresi annak a társadalmi fejlődés problémájához való viszonyát; ez örömmel menekül szépen kicirkalmazott terveivel a realitások durva mezejéről: — de hogyan elégedhetnek meg tudományosan gondolkodó fők azzal a megállapítással, hogy, bár az emberi akarat kötött, tehát kauzálisán determinált, a tömegakaratoknak determináló erőit még sem keli keresnünk — az előttem érthetetlen. Ez egyszerűen megfutamodás, lemondás a társadalom tudományos megértésének föladatáról, a nagy társadalmi kérdésnek kidobása a tudományból az ethika és a politikai művészet körébe.

Árra a kérdésre: mit akarunk? milyen célokat tűzünk ki magunknak? csak egy előleges kérdés elintézése után lehet felelni: nevezetesen el kell intéznünk azt a kérdést: *mit akarhatunk?*

Erre a kérdésre felel a történelmi materializmus, amidőn azt állítja, hogy a társadalmi fejlődést a társadalom gazdasági struktúrájának alakulása, végeredményben tehát a termelési technika fejlődése determinálja. Utópisztikus minden olyan társadalmi törekvés, amely a technikai fejlődés irányával ellentétben van; ellenben sikerre vezet és a társadalom harmóniáját megközelíti az, amely a gazdasági technika fejlődésének lehetőségeit a legtöbb ember szükségleteinek kielégítésére használja föl. S minthogy az emberek mindenkor arra törekedtek, hogy társadalmi és politikai intézményeiket a termelési technika változásaihoz alkalmazzák (e törekvésnek szubjektív megjelenései az osztályharcok voltak), ma is csak egy föladatunk lehet: *keresni és megállapítani a gazdasági fejlődés irányát és azután ehhez szabni céljainkat, társadalmi ideáljainkat.* Ez az egyetlen tudományos politika.

Ez egyúttal a történelmi materializmus leglényesebb tanítása, Mindazok az ellenvetések, amelyek a vitában ellene fölhangzottak, vagy annak abszolút meg nem értéséből, vagy egy és más tekintetben félreértéséből származnak. Világos, hogy a történelmi materializmusnak az ethikai materializmushoz semmi köze, aminthogy nyilvánvaló az is, hogy a történelmi materializmus éppen nem zárja ki ideálok kitűzését és követését, sbt. inkább a gyakorlati idealizmus egyetlen alapja. Ha vannak, akik egész társadalmi berendezésünket a legkicsinyesebb materiális érdekek mértékére szabják, akkor éppen az u. n. keresztény-szocialisták azok, amidőn Baross úrral fölkiáltanak: «hajlandó vagyok magam is anarchistának fölcsapni, ha tudnak nekem olyan emberi bünt és szenvedélyt említeni, amit a kultúrának sikerült az emberiség köréből az évezredes fejlődés alatt

kiirtani!) ily fölfogás mellett az ő fennen hangoztatott erkölcsi és idealisztikus elveik vagy tudatlan naivság, vagy gonosz képmutatás.

Komolyabb megfontolást igényelnek azok az ellenvetések, amelyek a történelmi materializmus érvényességi körét sokalják, vagy kiegészítését követelik. Így Lánczy tanár úr szerint a történelmi materializmus valósággal «foganatos világnézet» igényével lép föl; Farkas Géza ur pedig azt hibáztatja benne, hogy az európai társadalmi fejlődés törvényeit az összes társadalmakra általánosította. Ha világnézetben mindazon képzeteket értjük, melyeket az emberekhez és a lét problémáihoz való viszonyunkról alkottunk, úgy a történelmi materializmus bizonyára nem az. A történelmi materializmus hivatott képviselői mindenkor azt tartották, hogy az még csak a társadalomnak sem teljes elmélete, hanem inkább módszer — materiális módszer — a társadalmi jelenségek megmagyarázására ott, ahol azok az európai típus szerint alakultak; amely fölfogás egyáltalán nem zárja ki más tényezőket, nevezetesen az ember biológiai alkatának számbavételét ott, ahol a társadalmi fejlődés típusa az európaítól eltér.

Másrészt azt a kifogást tették a történelmi materializmus ellen, hogy az öntudatosan cselekvő embert kifelejtí a társadalom ható tényezői közül.

Nem tagadom, hogy voltak a történelmi materializmusnak olyan képviselői, akik elegendőnek tartották, hogy a társadalmi jelenségeket tisztán objektív tényezőkre vezessék vissza. Itt is azonban ne az egyoldalúan túlzókról ítéljünk.

A történelmi materializmus, amely a társadalmi kauzalitás alapján áll, a társadalom kielégítő magyarázatául csak olyan okozatsort fogadhat el, melyben minden tény az előzőnek szükségszerű következménye. S minthogy a társadalmi összefüggések viszonylatok, emberek viszonya egymáshoz, a történelmi materializmus okozatsora sem volna teljes, folytonos, ha az embert ki-

hagyná. A különbség a társadalomnak tisztán ideális és a társadalomnak ezen reális, vagyis az objektív és szubjektív tényezőket egyaránt figyelemben részesítő magyarázata közt főképpen az, hogy míg az idealisztikus rendszerek többnyire *az egyének* lelki életének boncolgatásába merülnek, addig a történelmi materializmus *egyén csoportok — az osztályok* — öntudatos közreműködésének tényét és törvényeit kutatja. Könnyen érthető, hogy míg azon módszer törvényszerűségek föltárására egyáltalán nem vezet, ez viszont nem elégíti ki azokat, akik saját lelki életük mintájára képzelik a tömegöntudat alakulását is, amely pedig, természetszerűleg, soha sem egyezik az egyes egyének öntudatával, hanem valamennyinek összetétele, eredője. Mégis ez az egyetlen útja társadalmi okozatsor felállításának.

A történelmi materializmus nem hagyja ki tehát az embert számításaiból. Ellenben igenis nem törődik egy másik tényezővel, amelyet pedig e vitában unos-untalan hánytorgattak: *az emberi természettel*.

Már maga az a tény, hogy az itt képviselt irányok mindegyike az emberi természetre hivatkozott a maga igazának megvédésére, fölmentene az alól, hogy e kérdéssel foglalkozzunk. Láttuk, mily könnyű volt mindegyik iránynak a neki megfelelő emberi természetet konstruálni. Vájjon kevesebb joga volna a szocializmusnak egy neki tetsző emberi természetet konstruálni? Oly paradoxonokat, mint a konzervatívok *erkölcsi embere*, akit azonban gazdasági érdekek nélkül még sem tudnak elképzelni, vagy oly elfogultságokat, mint a Hegedűs Lóránté, aki a burzsoá kereseti szabadságot is az emberi természet elemének tartja, kis megerőltetéssel talán a szocialisták is tudnának produkálni.

Ha bele akarnék mélyedni ezen kérdés taglalásába, azt hiszem, kimutathatnám, hogy az az állítólagos emberi természet, melyről itt annyit beszéltek, amelyben benne volt az erkölcsi természet, a szabadság, a tulajdon vágya, a gazdagsági vágy stb., tulajdonképpen nincs

is; hogy az ember, mikor a társadalomba lép, tulajdonképpen nagy negatívum, amelyben, lehet mondani, csak két határozottan megállapítható elem van, t. i. a létfenntartás és a fajfentartás ösztöne. Hogy azután ezen ösztönt milyen formában elégíti ki, az teljesen attól függ, hogy milyen társadalmi környezetben él.

Az ember u. n. erkölcsi természete, vagyis az egész társadalmi morál a legellentmondóbb változásokon ment keresztül. Az ember u. n. gazdaságos természete sincs örök idők óta. Az ősemlerben, mint tudjuk, ezer és tízezer évekig semmi sem volt abból, amit gazdaságoságnak neveznek. Az ősemler nem dolgozott, nem gazdálkodott, nem mérlegelte a hasznot és a kárt, amely valamely gazdasági cselekvésével járhat, hanem egyik napról a másikra élt anélkül, hogy a holnapról egyáltalában gondolkodott volna.

Az emberi természetnek, mint ilyen nagy negatívumnak a felismerése erős érv a történelmi materializmus számára mindazok ellen, akik a nekik nem tetsző társadalmi változtatások ellen az emberi természetre hivatkoznak. Azt mutatja ugyanis ez, hogy az emberi természet, eltekintve az élet- és fajfentartás alapösztönétől, a mindenkori gazdasági és társadalmi környezetek és alakulatok által formált valami.

Föl lehet tenni, hogy ha az eddigi fejlődés folyamán az emberi természet nem révoltait azon számtalan változások ellen, amelyek a környezetben voltak és amelyek egy előző korszak védelmezői előtt mindig mint az emberi természettel ellenkezők tűntek föl, hogy akkor az emberi természetre való hivatkozás itt is hiábavaló.

De különös, hogy valamennyi irány hívei emberi természetnek éppen azon ideológiát tartják, amely az ő társadalmi irányuknak a legjobban megfelel. Különösen sokat beszéltek itt a szabadságról, szabadságvágyról, önrendelkezésről stb. és azt mondták, hogy az ember önrendelkezés nélkül nem lehet meg; szabadság, ön-

rendelkezés az emberi természet elengedhetetlen követelménye.

Én előadásomban tág teret szenteltem a szabadság kérdésének, bizonyítani igyekezvén, hogy az ugyanolyan ideológia, mint a többi, tehát relativ, az objektív viszonyok szerint más és más. Hegedűs Lóránt ezt bűvészjátéknak nevezte. Ha Hegedűs Lóránt nem elégedett volna meg ezzel a megjegyzéssel, hanem bizonyította volna, hogy a szabadság más valami, mint a jog, az erkölcs, hogy az nem egyszerűen *másik oldala annak a viszonyoknak embertársainkhoz*, amelyet ezen fogalmakkal nevezünk, hanem abszolút kategória, kortól, osztályhelyzettől, műveltségtől, vagyontól független, akkor megadnám magamat. Így azonban ismételnem kell, hogy Hegedűs is, mint a vita többi résztvevői, arra az épp nem evolucionista és kritikai álláspontra helyezkedett, hogy szabadságnak és az emberi természet corollariumának nevezett el olyasvalamit, ami csupán az általa képviselt irány rendszerében az.

Ugyanilyen relativ tényezők az összes ideológiák. Szó volt itt a *voraussetzungslose Wissenschaft*-ről. A keresztény szocializmusnak vetették szemére, hogy amit hirdet, az nem *voraussetzungslose Wissenschaft*. Ez a vád, nézetem szerint, a legkevésbé sem gyöngíthet semmiféle álláspontot. *Voraussetzungslos*, vagyis teljesen objektív, elfogulatlan tudomány nincsen. Összes tudásunk annyira determinálva van osztályhelyzetünk által, annyira függ gazdasági és társadalmi helyzetünktől, hogy *voraussetzungslose Wissenschaft*-ről, vagyis tökéletes elfogulatlanságról, a dolgok teljesen objektív megítéléséről szó sem lehet. És hogy az ideológiák mennyire függenek a gazdasági és társadalmi viszonyoktól, arra épp a kereszténység kitűnő példa. Keletkezett egy hatalmas, ideologikus rendszer, Krisztus tana. Egy, korát — ha nem is úgy, mint némelyek mondják: egészen előzmények nélkül — túlszárnyaló rendszer, minden kornak erkölcsi és intellektuális fejlődését túlszárnyaló ideoló-

gia. Mikor ez az óriás ideológia alkotójának agyából a tömegek közé kezdett behatolni, olyan formát öltött, amilyent az akkori társadalmak gazdasági és szociális fejlettségéhez, az akkor élő emberek intellektuális és érzelmi színvonalához képest ölthetett, vagyis teljesen deformálódott és lett azzá, amit éppen alkotója ostorozott a legszenvedélyesebben: államkereszténységgé, teljesen eltérve alkotójának eredeti intenciójától és messze elmaradva eredeti színvonalától, lett igen utilitarisztikus, igen opportunistikus, igen közönséges *eszélytan*. És mégis igaza van Lánczy tanár urnának, ha a történelmi materializmussal szemben azt az érvet hozza fel, hogy az uralkodó eszmék ellentállanak az egészséges gazdasági fejlődés igényeinek; csakhogy itt is az eszmék relativitását kell figyelembe venni, nevezetesen megtenni azt a kis, de nem lényegtelen disztinkciót, hogy azok az uralkodó és ellentálló eszmék *az uralkodó osztály uralkodó eszméi*. Hogyan tagadhatnók ezt!/? Hisz ma is látjuk, hogy korunk uralkodó eszméi: a gazdasági liberalizmus, a szabad verseny, a magántulajdon ellenállanak — és nagyon is erősen ellenállanak — annak, amit a szocialisták az egészséges gazdasági fejlődés igényeinek tartanak. De merné-e valaki mondani, hogy a szabad verseny, a magántulajdon eszméi korunk uralkodó eszméi, nem pedig csak az uralkodó osztályéi?

Az eszméknek ez a relativitása, függése az emberek gazdasági, társadalmi helyzetétől magyarázza meg az osztályharcot is. A kiegyenlítés a különböző osztálybeli emberek között azért nem lehetséges, mert *nem értik meg egymást*. Különösen kitűnt ez ebben a vitában, de kitűnt mindenütt, ahol a szocializmus áll ellentétben a liberalizmussal, vagy a liberalizmus a feudalizmussal, egyáltalán valamely osztálynak ideológiája egy más osztály ideológiájával. Azt látjuk, hogy bizonyos pontokra érkezünk, ahol a kapacitálás teljesen lehetetlen, mert az emberek egyszerűen képtelenek egymást megérteni. Ezért nem lehetséges az osztályok kooperációja

bizonyos csekélyebb rangú kérdéseken kívül. Vannak ugyan közbenső korszakok, melyekben az osztályharc nem ilyen nyilvánvaló. Amikor egy új társadalmi rendszer éppen létrejött, amikor az uralomra jutott új társadalmi osztály még nem juthatott ellentétbe azon osztályok érdekeivel, amelyek csak az új gazdasági rendből nőnek ki. Ilyenkor, ezen új elhelyezkedés korszakában látjuk az osztályok bizonyos összeműködését. Mihelyt azonban a gazdasági fejlődés kritikus pontra jut, mihelyt kifejlődik és osztálytudatra ébred az új osztály, amely a gazdasági fejlődés új fázisának megfelel, újra előáll teljes merevségével az osztályharc. Hogy mennyire igaz ez, arra éppen a társadalmi forradalmak nyújtanak kitűnő példákat.

Az osztályharc ellen más érveket is hoznak föl. A Comte-féle pozitivisták pl. azt mondják, hogy osztályok egyáltalán nincsenek, legfeljebb a társadalmi érintkezés szempontjából lehet ilyeneket megkülönböztetni. Erről itt nem beszéltek; sőt a konzervativizmus képviselője egyenesen arra az álláspontra helyezkedett, hogy a gazdasági osztályok fentartása az egyetlen természetes társadalmi rend. Ő csak az *osztály-harc* tényét tagadta. Leopold Lajos barátom viszont azt állította, hogy a gazdasági osztályok kereteit áttörik a foglalkozási osztályok és utalt a városi és a mezei népesség érdekellentéteire. Ez az érdekellentét csakugyan megvan, sőt, lehet mondani, a legrégebb; de hogy ez valóban osztályellentét és csak a foglalkozásokkal való kombinációja folytán tűnik fel másnak, az nyilvánvaló, mihelyt e két foglalkozási ág jövedelmének forrását nézzük. A városi népesség jövedelemforrása a tőkeamat és a munkabér, a mezei a földjára; mindegyik csak a másik rovására nőhet. Innen, a termelőfolyamatban elfoglalt helyzetükből származik tehát a város és a falu érdekellentéte: a valóságos osztályellentét. És ez az osztályellentét, egyáltalán az egész osztályalakulás Magyarországon ugyanolyan, mint a külföldön. Ha Hegedűs Lóránt azt

magyar különlegességként panaszolja, hogy nagyon nehéz a magasabb osztályokba feljutni, akkor megfelelnek arról, hogy a kapitalista országokban mindenütt régen konstatálták már a társadalmi kapillaritásnak azt a megzavarását, hogy pl. a munkásosztálynak csak elenyészően kis töredéke emelkedhet fel magasabb osztályba, mert tőkeerő híjával van; és ha Magyarországon ugyanezt látjuk, ez csak azt bizonyítja, hogy Magyarország is belépett a kapitalista fejlődés körébe.

Azzal a véleménnyel is találkozunk, hogy nem lehet a társadalmat egyszerűen két nagy osztályra, t. i. a munkásoknak és a tőkésnek osztályára bontani. Hát igaz: egy időben ez a politikai propagandában igen gyakori érv volt s azt jelentette, hogy a munkásosztállyal szembenállnak mindazok, akik nem munkások s hogy ezen, a munkásosztályéval ellentétes, közös érdek által összetartott tömeg egyformán ellensége a munkásosztálynak: *«Eine reaktionäre Masse.»* Ma azonban némileg tisztázódtak a különböző társadalmi osztályokról a nézetek.

Ma azt tartjuk, hogy a társadalom a termelésben elfoglalt helyzet és a jövedelem forrásai szerint három főosztályra oszlik. Első azon osztály, amely a földjára-dékból él, vagyis a földbirtokos osztály; második azon osztály, amely a tőkejáradékból él, vagyis a tőkés osztály; harmadik azon osztály, amely a munkajáradékból, a bérből él, vagyis a munkásosztály. Ezen osztályok között vannak átmenetek is, vagyis ezek egymástól nem mereven, átmenet nélkül elkülönített osztályok. A földbirtokos osztály és a földművesmunkás-osztály között ilyenek a kisebb és a törpe birtokosok, amely utóbbiak már részben munkások is; a tőkés osztály és a munkásosztály között áll az a majdnem proletarizált kisiparos osztály, amely bizonyos tekintetben inkább sorozható a munkásosztályhoz, mint a polgárosztályhoz.

Nem kell szocialistának lenni ahhoz, hogy az ember ezen három főjövedelmi forrás ellentétét lássa, hogy belássa, hogy egyik járadék sem emelkedhet anélkül, hogy

a másik ne csökkenjen. Innen ez osztályok érdekeinek kiegyenlíthetlensége. Ez azonban nem jelenti, hogy az osztályoknak közös érdekeik egyáltalán nincsenek. Vannak pl. közös tudományos, kulturális, humanitárius érdekeik. De hogy ezek is milyen különböző formákat öltenek a különböző osztályok felfogásában, azt az osztályoknak csak tudományos kérdésekkel szemben mindennap elfoglalt álláspontja is bizonyítja. És hogy közönséges jótékonyági aktusok, mint például az, amelyre Wolfner Pál úr hivatkozott, hogy t. i. mi is adakoztunk a martiniquei tűzkárosultak számára, hol voltak képesek elfojtani vagy legalább enyhíteni az osztályellentéteket, azt én nem tudom.

Igen, egy közös érzésben találkozik ma valamennyi osztály, Láczy tanár ur mutatott rá: a megváltásra való vágyban. Ez a jelenség valóban megvan és legjobb bizonyítéka a szünetlen osztályharcnak. Harc nincs szenvedés nélkül. Nincs társadalmi osztály, amely mai, kiélezett osztályharcunkban nem szenvedne erős ütéseket. Csak természetes, hogy mindegyik osztály érzi a megváltásnak szükségét, minthogy mindegyiket nyomják a többi osztályok, egyik sincs megelégedve a maga helyzetével.

Különös helyzete ebben a harcban csak a munkásosztálynak van. A munka lévén minden gazdagságnak forrása, a munkásosztály az egyetlen, amely, midőn a jövedelemeloszlásban kedvezőbb helyért küzd, nem zsákmányol ki senkit, mert csak saját munkájának termékét követeli. De ha a munkásosztály nem zsákmányol ki mást, viszont a többi osztály nem zsákmányolhat ki anélkül, hogy őt is ki ne zsákmányolják. Ezért vágyik mindegyik változtatás, megváltás után. Ezért alkot mindegyik magának való társadalmi ideált, amelyeknek küzdelmét éppen itt láttuk. De hogyan várjuk ez ideálok összeegyeztethetőségét, amikor az anyagi viszonyok, amelyekből kinőttek, amelyeknek tükörképei, annyira ellentétesek?

Ha ilyképp egyetlen engedményt sem tehetek t. ellenfeleimnek szocialista koncepcióm általános szociológiai alapjaiban, talán azon a téren értjük meg jobban egymást, ahol pozitív tényekről van szó.

A szocializmusnak alapvető problémája, hogy a modern gazdasági fejlődés csakugyan a koncentráció irányában halad-e, amint azt Marx leírta.

Bernáth István ur volt az, aki itt is Magyarország számára külön kiváltságot akart kiharcolni. Szerinte minálunk nincsenek olyan erélyes, szívós jellemek, aminők Angliában a kapitalizmust megteremtették. Ha minálunk mégis van fölszívódás, proletarizálódás, az csak azért van, mert a nagytőkések javára szolgáló intézményeink vannak. De hát, kérdem én: miért vannak ily intézményeink? Tán csak nem azért, mert a zsidók hozták be őket? Megvannak, mert a magyar fajbéli államférfiaink, fajbéli magyar nagybirtokosaink épp oly kevésbé zárkozhatnak el a modern gazdasági fejlődés követelményei elől, mint az angolok vagy franciák.

Éppen így vagyunk Bernáth ur másik állításával, amellyel a gazdasági válságokat tisztán szubjektív és etnikai okokra akarja visszavezetni, mert azok, szerinte, nem a dolgok fennálló rendjéből, hanem az opportunizmussal párosult nyereségvágyból erednek. Teljesen igaz. Csakhogy ez az «opportunizmussal párosult nyereségvágy» éppen maga a kapitalista szellem, éppen elmaradhatatlan reflexe a szabad versenyre alapított gazdaságnak, következménye és előfeltétele, amely nélkül megszűnnék éppen a szabad verseny. Aki, hogy a válságokat megakadályozza, a nyereségvágyat ki akarja törölni az emberi érzésekből, annak előbb a szabad versenyt, tehát a magántulajdont, tehát a mai társadalmat kell megdöntenie.

Nem! ilyen szubjektív érvekkel, erkölcsi prédikációval a gazdasági koncentrációt föltartóztatni nem lehet. Tegze tanár úr a magyar mezőgazdasági üzem-

statisztikából vette meggyőzőbbnek látszó érveit. Sajnos, ezt a bizonyítást sem lehet elfogadni, mert tudva-lévő, hogy a 70-es üzemstatisztika egész más alapokon épült föl, mint a 95-ös. Hisz e kettőnek összehasonlításától maga az országos statisztikai hivatal óvott.

Mi marad hát? Marad Geócze kisasszony szemrehányása, hogy a szocialisták a gazdasági koncentrációból ideált csinálnak, hogy apológiákat zengenek a lidit- és ekrazitgyártásnak, a kapitalizmus minden kinövésének.

Valóban ingadozom, feleljek-e erre a vádra komolyan. A szocialistáknak volna ideáljuk a kapitalista gazdaság, akik először festették megrázó színekkel a gazdasági, szellemi és erkölcsi nyomorúságoknak tömegét, amely nyomában jár?! A szocialisták találnák örömet a gyilkoló fegyverek, vagy a nagyúri fényűzés ezer tárgyának gyártásában, akik nem szűnnek meg hangoztatni, hogy a kapitalista termelés nem a nagytömegek életszükségleteinek kielégítését célozza, hanem csupán a tőkésosztály nyereségének gyarapítását — mindenáron: agyondolgoztatás, kiéheztetés, vér és vas és háború árán is!?

Égészen mást akarnak a szocialisták. Azt akarják, hogy az ipari koncentrációban — mely nem óhajtás, hanem tény, nem ideál, hanem objektív jövő — rejlő óriási erőt a társadalom megfelelően fölhasználja. Meg vannak győződve, hogy a technikai eszközöknek más irányítása mellett az emberi szükségleteknek föltétlenül teljesebb és tökéletesebb kielégítése válik lehetővé, anélkül, hogy ez azon következményekkel járna, melyeket ők sokkal erősebben ítéltek el, mint a konzervativizmusnak vagy a keresztény-szocializmusnak bármely képviselője, akik közt lidit- és ekrazitgyáros bizonyára több akad, mint a szocialisták közt.

Így hát a gazdasági koncentrációt tovább is a szocializmus passzív eszközének tartjuk. Mennyiben módosítja a vita fölfogásunkat az aktív tényezőkről: az osz-

tályharcról, a szocialista propagandáról és a munkásosztály saját gazdasági szervezeteiről?

E kérdésekkel — az osztályharcon kívül — a vitában alig foglalkoztak. Ki kell itt mégis emelnem Hege-dűs ur megjegyzését, mely szerint elméletem «kissé poros és levendula-szagú» német elmélet, amely helyett jobban szerette volna, ha «Bernstein-féle dolgokat» hoztam volna ide. Nem tudom, mennyivel kevésbé német a bernsteinizmus, mint a marxizmus, de azt szükségesnek tartom itt újra hangsúlyozni, hogy amely szocialista harci eszközöket előadásomban kiemeltem, azok *a közkeletű* marxizmustól majdnem oly messzire esnek, mint a bernsteinizmustól. Én a marxista szociáldemokrata pártoknak szinte kizárólagosan politikai harcát, ha nem is kifejezetten, de implicite elítéltem akkor, amikor a gazdaságilag szervezett munkásság közvetlen akcióját helyeztem előtérbe; viszont a bernsteinizmus nem számíthat hívei közé, mert szerintem a munkásosztály gazdasági harca csak akkor vezethet a szocializmushoz, ha szorosan és szigorúan az osztályharc talaján maradva, forradalmi célokért és nem apró-cseprő reformokért küzd. Hegedűs Lóránt félreértette előadásomat, ha ezek dacára is azt veti szememre, hogy «teljesen német hatás alatt» állok.

Ellenben igaz, hogy, nem ugyan a góthai és erfurti programok, de igenis Marx — a politikai exigenciák szolgálatába még nem hajtott Marx — hatása alatt tartom fenn tovább is az osztályharc elvét a vitában ajánlott osztály-kooperációval szemben. Ha a szocializmus célja csak az volna, amire Wolfner úr szeretné korlátozni: hogy a munkásosztály teljes politikai emancipációját kivívja, akkor valóban közönyös volna a harci eszközöknek a kérdése. Hiszen ez a cél a társadalomnak semmiféle lényeges átalakítását nem követeli; nem több az, mint a demokratikus állam. Csakhogy a szocializmus egész mást akar; és e törekvésében a politikai demokrácia — merem mondani — még csak nem is

lényeges. A szocializmus a munkásosztály teljes, vagyis gazdasági és politikai, de elsősorban és főképp gazdasági emancipációja után *az ember emancipációira* törekszik, vagyis az egész emberiségnek megszabadítására mindazoktól az anyagi és szellemi és érzelmi bilincsektől, amelyek az egyén integrális fejlődését ma gátolják. És így a szocializmus mindennapi harca a munkásosztály közvetlen érdekeinek védelmére egyúttal harc új világért, új társadalomért, új emberekért. Közönyös lehet-e ennek a harcnak *a mi-kéntje?* Vagy elképzelhetjük-e, hogy emberek, akiket hozzászoktattunk, hogy elveikkel csereberéljenek, hogy apró előnyökért részenként lemondjanak ideáljaikról, hogy lelkük csírázó új tartalmát ne igyekezzenek egész személyiségük kockáztatásával a valóságos életbe belevinni, képzelhetjük-e, hogy az ilyen emberek képesed lesznek ama egészen szabadok világát megalkotni? Igenis, távol nagy perspektívákat kell a munkásosztálynak adni, sőt — Prohászka főt. úrral szemben mondom ezt — utópiákat is, hogy ha e távoli cél elérését komolyan akarjuk. És minthogy az ember lelkét mindennapi élete formálja, a munkásosztály mindennapi harcának olyannak kell lennie, hogy a munkásság lelke a távoli ideál irányában fejlődjék, szocialista ideológiával, szocialista szükségletekkel teljék meg. A pillanatnyi előnyökért való tranzigálás korrumpáló hatását meg kell gátolni a távoli ideálért, a közvetlen előnyről lemondani kész heroikus hangulat ápolásával.

Ebből a szempontból kell megítélni az osztályharc etikáját is. Az osztályharc — hisz éppen Marx tanította ezt nyomatékosan — nem személyek ellen hirdet gyűlöletet, hanem az intézmények ellen, amelyek az egyének társadalmi viszonyát kényszerűleg alakítják. Nevezzenek meg egyetlen politikai irányt, amelynek harca kevésbé van személyek ellen kiélezve, mint a szocializmusé!

De egyáltalán miféle jobb eszközöket ajánlanak a többi irány képviselői a társadalom javítására?

Mindez irányok belső ellenmondása a praetendeált céllal, teljes képtelenségük a társadalmi kérdés megoldására eszközeikben demonstrálódik a legnyilvánvalóbban.

A liberalizmus alapjában individualisztikus és államellenes. (Gondoljunk csak Eötvösre vagy a külföld doctrinair liberális irodalmára.) Volt idő, amikor elveinek következetes alkalmazásával a társadalmi fejlődésnek mérhetlen szolgálatot tett. És ma? Csakis alaplényegének föláldozása árán bír az államélet irányításában résztvenni, amidőn minden téren állami beavatkozást követel. — A konzervativizmus főeszköze az ember erkölcsi természetének javítása. E célra nem győzi eléggé emlegetni az emberi természet gyöngeségét, alacsony anyagiasságát, önösségét. Amint igen rossz pedagógus az, aki neveltjének az önbizalom fokozása helyett hibáit, kicsinységét veti szünetlenül szemére, és soha neveltje megjavítását elérni nem fogja: úgy a konzervativizmus is talán csak azért hangoztatja oly sűrűn az emberi természet gyarlóságát, hogy hátráltassa a tömegeknek teljes emberi méltóságukra ébredését.

Más megítélés alá esik a keresztény-szocializmus, amelyet én a konzervativizmustól elkülönítendőnek tartok. Ha Lánczy tanár urnák a külföld keresztény-szocialista irodalmából fölolvastott idézetei nem volnának elegendők, maguk a tények, így pl. a belgiumi keresztény-szocialisták maguktartása a tavalyi általános sztrájkban, bizonyítják, hogy a keresztény-szocializmus, *ha következetes*, szükségképp ellentétbe jut az egyházzal és a szocializmussal kerül egy útra. így a következetes keresztény-szocializmus, bár alapozása vallás-erkölcsi, céljaiban és gyakorlati harcában a szocializmussal egy. A krisztusi szeretet, amelyen fölépül, nem szemforgató siránkozás, hanem a harcoss szeretet, mely azt mondja:

«Ne gondoljátok, hogy azért jöttem volna, hogy békességet bocsássak a földre; nem azért jöttem, hogy békességet bocsássak, hanem hogy fegyvert.»

«Mert jöttem, hogy azt cselekedjem, hogy a Hu az ő atyjának ellensége legyen, a leányzó az ő anyjának és a menyé az ő napának.» (Máté ev. X. 34—35.) Az osztályharc nyelve ez, t. Társaság, nem a békességé. Nem azé az irányé, amelynek jóhiszemű képviselője azt követeli a munkásosztálytól, hogy szeresse az uralkodó osztályokat, tisztelje a tekintélyeket; szeresse tehát azokat, akiket a tudomány és mindennapi élete a haladás ellenségeinek mutatott, tisztelje azokat, akiknek tekintélye éppen a fennálló rend fennmaradásához van kötve.

De hányan vannak minálunk, kik a szentírás nyelvén beszélnek?

Marad az anarkizmus, amelyből itt kétfélet hallottunk. Azaz, helyesebben csak egyet: mert amit dr. Schmitt Jenő és Migray mondtak itten, annak, nézetem szerint, semmi köze az anarkizmushoz. Schmitt Jenő szerint az egész kérdés a világnézet kérdése; «csak egyre van szükségünk és ez az egy: az ember isteni öntudata». Én azt hiszem, az anarkizmus kiváló theoretikusai csodálkozva hallanák, hogy anarkistának nevezik azt a tant, amelynek számára a társadalom külső alakja teljesen közömbös. Mert hiszen, ha csak az öntudat változására van szükség és ez a külső viszonyoktól függetlenül történhet, minek akkor a mindenkori társadalmi renden változtatni. Menjünk egyszerűen és hirdessük a szellemi és anyagi nyomorban élők millióinak, a legképtelenebb testi és lelki környezetben élő tömegeknek az isteni öntudat ébredését és ne törődjünk semmi egyébvel, ne különösen gazdasági, társadalmi és jogi rabszolgaságukkal. Elég az öntudat megváltoztatása.

Én azonban azt hiszem, hogy nem más ez, mint föltámadása az ifjú hegelizmus azon irányának, amely

szintén, tisztán a hibás öntudatban látta a társadalmi bajok egyetlen okát, nem törődve a pozitív tudomány kétségbevonhatlan tanításaival lelki életünknek a külső társadalmi viszonyokkal való összefüggéséről. Az u. n. századvégi dekadenciának egy megnyilvánulása ez, új spiritualisztikus reakció, a passzivitás beteges kultusza. Hogyan fér ez össze az anarkizmussal, amely *kate-xochén* aktivitási tan, a tettvágy kultusza — nem tudom. Migray helyesebben mondta volna ahelyett: mindenemű *erőszak* erkölcsi megvetése az anarkizmus egyetlen taktikája — azt: mindenemű *cselekvés* erkölcsi megvetése a mi vallásunk.

Magának a szocialista társadalomnak berendezése alig részesült a t. felszólalók részéről bírálatban, amint-hogy én is expozémban keveset beszéltem róla. Jeléül veszem ezt annak, hogy a legtöbben nem tartják lehetetlennek azt a berendezést.

Mielőtt a tett néhány ellenvetés cáfolatát megkísérelném, egy félreértést kell tisztáznom. Én expozém bevezetésében azt a pszichikai folyamatot vázoltam, amelyet az ipari forradalom és az egymást követő társadalmi forradalmak a munkástömegek lelkében provokáltak és néhány mondatban foglaltam össze e lelki átalakulás eredményeit, mint: «A biztosított megélés a bérmunkás számára a szabadságnak legszebb fogalmazása», «Semmi sem lehetetlen» stb. Tettem ezt annak szemléltetésére, hogy «a szocializmus első tudományos magvetőinek tanításai a gazdasági átalakulástól előkészített talajba hullottak» és azon hiszemben, hogy azon tételeket senki másképp értelmezni nem fogja, mint hogy azok a szocializmus körvonalainak első, még homályos kialakulásait festik. Mégis többen, így csodálkozásomra Hegedűs Lóránt, továbbá Czóbel István úr stb. e mondatok ellen úgy polemizáltak, mintha azok az én, vagy bármely elméletileg iskolázott szocialista theo-

retikus nézetei volnának. Nem megyek e félreértésből származó ellenvetések cáfolatába, mert hisz azok e helyreigazítással maguktól megdőlnék.

A szocialista társadalom gazdasági szervezetének sarkköve a köztulajdon. Különös szenvedélyességgel Baross János úr kelt védelmére a magántulajdonnak, azt mondván, hogy a magántulajdon rugója minden emberi szorgalomnak és törekvésnek, nélküle apáthiába sülyedne a mai munkásemberiség. Kevésbé határozottan nyilatkozott Giesswein kanonok úr, aki szerint a kereszténység összefér ugyan a kollektivizmussal, de mégis jobb a magántulajdon.

A Baross-féle érvelés e ponton is önmagával jut ellenmondásba. Baross ur, aki erkölcsi prédikációt tart a materialista szocialistáknak arról, hogy a materiális javakon kívül társadalmi, de *mindenekfölött* etnikai javak is vannak, mint pl. a műveltség és a lelki harmónia, ennél az érzékeny pontnál úgy látszik megfélekedezik ez utóbbiakról mint az ember cselekvésének rugóiról, és a materialista szocialisták kénytelenek őt figyelmeztetni, hogy talán a magántulajdon sem kell, hogy szükségképpen *célja* legyen «minden emberi törekvésnek», hanem képzelhető, hogy csak *eszköz* az ember szükségleteinek lehető teljes kielégítésére, *mindenekfölött* pedig etnikai javak megszerzésére és megtartására, amit ma, tudvalevőleg, semmi sem gátol erősebben, mint a magántulajdon, mint a vagyon utáni hajsza. Én megértem a *moralisták* azon érvelését a kollektivizmus ellen, hogy az technikai vagy közigazgatási lehetetlenség; de ha ez urak, kik mindig az erkölsről beszélnek, azért támadnak ellene, mert a magántulajdon minden emberi szorgalomnak rugója, akkor mégis jobbnak merem tartani a szocialisták föltevését, hogy az ember nem tulajdonra vágyik, hanem szükségletei kielégítésére törekszik és ha a köztulajdon biztosítja majd ezt «a teljesített munka és a szükségletek arányában», mindenki szívesen dolgozik majd, szívesebben minden-

esetre, mint azok a százmilliók, akik a mai boldog magántulajdonos társadalomban ugyancsak élethossziglan dolgoznak, anélkül, hogy csak valaha is megérnék szükségleteik kielégítését.

És nem kell-e megütköznünk azon is, hogy éppen *a munka nemesit* és hasonló hazug frázisok buzgó terjesztői félnek annyira a munka általánosításától? Geöcze k. a. ijedten kérdi, hogy Michel Angelo délelőtt talán követ fejtene, délután pedig Mózeset faragná! Nem tudják e moralisták elképzelni, hogy a változatos, a díját magában hordó, az alkotó munka maga is kívánatos, sőt elsőrendű szükségletté lehet, minden kényszer nélkül, sőt éppen, mert nem áll kényszer alatt?

A szocializmusnak középpontosító tendenciái is csak igen enyhe bírálatban részesültek. A legtöbb résztvevő nyilván érezte annak az ellenérvnek a súlyát, amely a mai gazdaság centrálisztikus alakulásaira és az állami gazdálkodás folytonos terjedésére támaszkodik.

Annál hevesebb támadásokban részesült a szocialista társadalmi szervezet, különösen annak egyenlőségi elve. Baross ur attól fél, hogy a szocializmus a gyöngékhez akarja lerántani a nagyokat és kiválókat; és még Tegze tanár is azt mondja, hogy a szocializmus előjogokat ad a tehetségteleneknek. Ha autoritativ érvekkel akarnék e vádak ellen küzdeni, könnyű volna az újabb szocialista íróból kimutatnom, hogy a szocializmus nem az emberek egyenlősítését akarja. A mai szocializmus sokkal pozitívabb tudomány, semhogy az egyéneknek biológiai különbségei fölött könnyedén átsiklanék. A szocializmus csupán a lét-föltételeket fogja egyenlőkké tenni mindenki számára, s ezzel fogja biztosítani, hogy míg egyrészt minden egyén összes tehetségeit a lehetőségig kifejtse, másrészt a szellemileg és erkölcsileg kiváló a társadalmi funkciók megosztásában az őket megillető helyet foglalják el. Nem a tehetségteleneknek fog előjogokat adni — előjogokat: születésieket, vagyoniakat a mai társa-

dalomban élveznek ezek — hanem minden tehetség szabad kifejlődésének fogja az utat megnyitni. És az egyéni differenciációnak a szocializmus még más biztosítékát is nyújtja. A társadalmi fejlődés törvényei arra tanítanak, hogy minél kisebb valamely társadalom, annál nagyobb részt követel az egyéntől a közös társadalmi feladatok végzésére, annál kisebb tehát az egyéni különbözőzés tere; minél nagyobb a társadalom, az egyén erejének és tehetségének annál kisebb részét foglalják le a közös feladatok, annál nagyobb a differenciálódás lehetősége. A szocialista társadalom, mely a közösen végzett kultúrmunka területét egész földrészekre fogja kiterjeszteni, bizonyára nem fog e törvényre rácsáfolni.

De az egyéni differenciáció tág lehetőségéből nem következik, hogy a szocialista társadalomban megmaradnak az osztályok. Láttuk, hogy az osztályalakulásnak tisztán gazdasági alapjai vannak. A szocialista társadalomban a jövedelemnek csak egy forrása lesz: a munka; így csak *egy* osztály lehetséges majd: a munkából élők. Ehhez pedig minden ember tartozik majd.

E társadalmi szervezetnek felel meg a szocializmus államszervezete — ha mindenáron így, akarjuk nevezni. Harrernek igaza van, ha azt mondja, hogy hatalom nélkül nincs állam; hisz éppen azért hiszik a szocialisták, hogy a kényszer fölöslegessé válásával eltűnik az állam is. Hogy ez nem utópia, hanem a jog minden terén észlelhető tendencia, elég talán a büntetőjogi szankcióknak folytonos enyhülésére, szelídülésére utalnom vagy a közigazgatás köréből arra a tényre, hogy még negyven évvel ezelőtt katonasággal kellett az adót behajtani, amire ma bizonyára nincs már szükség.

Ez a lelki hozzáalkalmazkodás a társadalom szükségleteihez teszi majd az állami kényszert fölöslegessé, ez eszközli majd, hogy az emberek, dacára a *nagy rendnek*, szabadoknak érzik magukat.

Mindezt persze, jól tudom, hiába mondja az ember olyanoknak, akik abszolúte nem értik a szocializmust, mint Czóbel úr, amikor azt mondja, hogy a politikai és egyéni szabadság alatt nem lehet mást érteni, mint a népakarat érvényesülését, az önrendelkezést és az állami kényszer lehető legkisebb fokát, ezeknek pedig nyomuk sincs a szocializmus szabadságfogalmában. De még azokkal is alig lehetséges a kölcsönös megértés, akik, mint Hegedűs Lóránt, annyira nem tudnak felül-emelkedni osztálynézőpontjukon, hogy gazdasági érvényesülés nélkül el sem tudnak képzelni szabadságot, vagy akik, mint Gratz Gusztáv, a munkahely változtatásának szabadságát vetik ellenünk, észre nem vévén, hogy ez a munkáltató számára szabadság, ellenben a munkás számára éppen függésének folytonos mementója.

Ha időm engedné, részletesen szembeállítanám a megkritizált szocialista társadalom-ideállal az ellentétes irányok társadalom-ideáljának *valóságos* képét. Fontos ez, tisztán elméleti szempontból is, mert látnók, hogy az ő ideáljaik éppen úgy nem önkényes konstrukciók, hanem szükségképp folynak azon osztály érdekeiből, amelyet képviselnek, miként a szocialista ideál folyik a munkásosztály sajátos helyzetéből.

Éppen ezért fölösleges az anarkista társadalom-ideállal foglalkoznom. A munkásosztály harcosa ez is, ideálja szükségképpen egy a szocializmuséval. Ugyanígy a becsületes keresztény-szocializmusé.

Marad tehát a feudális és a liberális ideál. A feudális társadalom-ideál a nagybirtokos osztály ideálja. Az ipari fejlődéssel ezt az osztályt a burzsoázia kiszorította egykori uralkodó helyzetéből az államban és a társadalomban: könnyen érthető, miért dörög a kapitalizmus ellen, miért néz vissza a középkorba, miért sírja vissza annak «egészséges osztálytagozódását» (Baross). Hogyne lett volna *egészséges* az az osztálytagozódás,

amelynél a nagybirtokos a királynál sem kellett, hogy kisebb embernek tartsa magát!

Hogy milyen volt ez a feudális társadalom a valóságban, arról épületes példákat hallottunk már itten. Nem kell talán új tényeket idéznünk, fölidéznünk a parasztforradalmak emlékét, a városok küzdelmét politikai emancipációjukért, az egyházi rémuralmat, az erkölcsi eldurvulás szinte hihetetlen eseteit, hogy a feudális társadalom-ideált abszolúte haladásellenesnek jelenthessük ki, haladásellenesnek főképp azért, mert a termelőerők mai fejlettségét nem akarja kihasználni.

De haladásellenes a liberális társadalom-ideál is, amely a polgári középosztály társadalmi ideálja. Nyilvánvaló, hogy a mai társadalom idealizálása az, a mai társadalomé, csak hogy az ő sötét oldalai nélkül azon következmények nélkül, melyeket a gazdasági fejlődés könyörtelenül provokál. A magántulajdont és a profitot akarja megmenteni. De a magántulajdon ma, azáltal, hogy az óriási vagyonok és a trösztyszerű alakulatok keletkezésére vezetett, maga ölte meg a gazdasági szabadságot, amely pedig az egyetlen fejlődési tényező benne. A politikai szabadságot szüntelen veszélyezteti a munkásosztály lenyűgözésére való törekvés, amely különösen gazdasági szervezkedésével a profitot csökkenti. A kulturális fejlődésnek pedig szintén szükségképpen ellensége, mert művelt, fejlett munkásosztály veszedelmesebb ellenfél, mint a tudatlan tömegek.

Így lett a liberalizmus is a társadalmi haladás ellensége s így juttatta a burzsoáziának a fejlődéstől való félelme a feudális elemeket ismét előtérbe.

Egyetlen társadalmi ideál maradt tehát, amely a társadalmi haladás irányába esik: a szocialista ideál.

Egyetlen társadalmi osztály, amely érdekeinek sérelme nélkül harcolhat ez ideálért: a munkásosztály.

Egyetlen harci eszköz, amely mindenképpen az ideál irányába visz: az osztályharc.

S ha Hegedűs Lóránt tagadja, hogy az osztályharcban a munkásosztály fegyelmeződik s azt mondja, hogy csak önhittséget lát — én nem tiltakoznám ez ellen sem. Ez sem volna baj. De nem önhittség ez, Uraim, hanem büszke önérzet, amelynek alapja az a tudományos megismerés, hogy a munkásosztály az egyetlen osztály, amelynek érdeke a társadalmi fejlődés szükségleteivel egybeesik, — önérzet, amely támaszkodik arra a tudatra, hogy egyedül a munkásosztály küzdhet őszintén a szabad emberiség nagy ideáljáért, — önérzet, amelyre jogosítva van, mert ezért a célért valóban harcol is. És ha e vitában az osztályok harmóniáját szólíttatták vágyódással, én épp e vitából megerősödve viszem meggyőződésemet, hogy a tudomány világitásában épp ez a harmónia a leghetetlenebb és a legkárosabb utópia. Az az összeműködés megbénítaná a munkásosztály következetes harcát. Ellenben, ha egyedül marad, az erő, mely a fejlődés munkájába hajtja, erősebbnek bizonyul majd minden rokon- és ellen-szenvnél és kell, hogy győzelemre vezesse. A társadalmi haladás szükségességének nagy ereje ez az erő, mely a munkásosztály *önhittségének forrása!*

SZABÓ ERVIN

SZINDIKALIZMUS
ÉS
SZOCIÁLDEMOKRÁCIA

Ez a tanulmány a *Huszedik Század* 1908. október havi számában jelent meg, majd különnyomatban, mint a *Huszedik Század Könyvtárának* 35. füzeté.

I.

Valamely ország szakszervezeti mozgalmát ép oly kevésbé lehet csupán statisztikai táblázatok alapján megítélni, amint szocialista mozgalmára vonatkozólag sem nyerünk alaposabb tájékozást egyedül Programmjából. Majdnem valamennyi szocialista párt programja nagyjából egyenlő — és az elméleti véleményekben mégis mily különbségeket találunk! Másrészt: mily különbözők a legnépszerűbb jelszavak, a leghatásosabb harci riadók — és a gyakorlatban mégis mily egyhangúság, az akcióban mily egyöntetűség! A szakszervezeti mozgalomban ép ilyen a helyzet. A németek *neutralitása* más, mint az amerikaiaké; a franciák *direkt akciója* elüt az olaszokétól, stb.

Valamely ország munkásmozgalmának helyes megítéléséhez és értékeléséhez kell, hogy fölszabadítsuk magunkat a jelszavak alól és hogy ellentálljunk az általános egyenlősítés vágyának. Igazi francia forradalmi szindikalista, aki erre nem volna képes, zűrzavart és ellentmondást látna abban, hogy egy Arturo Labriola képviselőjelöltséget vállal, hogy egy Michels duzzog, amiért a németek nem akarnak energikusabban harcolni a demokratikus szabadságokért, hogy egy Kriesevsky miképen vehet részt az abszolutizmus elleni küzdelemben. Nem értené meg, hogy egyes országok szocialistái mint alkalmazhatják a direkt akció fegyvereit oly harcban, amely a parlamenti politikai célokért, pl. az általános választójogért folyik, anélkül, hogy a látszólagos ellentétnek tudatára ébrednének, hogy hatalmas szakszervezetek miképp küzdhetnek ugyanazon szervezettel fölváltva majd tisztára gazdasági, majd pedig ismét politikai célokért, hogy nem

hanyagolják el a gazdasági mozgalmat, de azért a másiktól sem engednek. Mindezek oly ellentmondások, amelyek látszólag nem nagyon segítik elő a munkásmozgalom minden jelenségének egységes szemlélését.

Mégis, ha ezen irányok és konkrét jelenségeik egységes értékelésére vágyunk, nem térhetünk ki a kérdés elől, hogy a nagy társadalmi harcban minő szerep jut a munkásmozgalom egyes irányainak. A nagy kérdés, amely évek óta uralkodik a szocialista és szakszervezeti kongresszusokon és amely foglalkoztatni fogja bizonyára még éveken keresztül mindkét tábor teoretikusait és praktikusait: *A párt és a szakszervezet problémája*, kétségtelenül egyúttal a szocializmus kérdése is. Ha e kérdésre felelni tudunk, úgy egyszerűen megtaláltuk a nézőpontot a pártok és szakszervezetek akcióinak megítélésére és értékelésére; ha nem sikerül a felelet, úgy minden konkrét *esetnél* vágydurva empirizmusba, vagy tudománytalan sablonizálásba esünk.

Mi a szocializmus? A marxista fölfogás szerint — és a szocialista teória mai állása mellett minden egyéb *iskolát* figyelmen kívül hagyhatunk — a szocializmus a bérért dolgozó modern proletariátus teoretikus kifejezése (ideológiája), a szükséges cél, amely felé a gazdasági termelés és megosztás ellentétei hajtják. Minthogy «minden osztályharc politikai harc», a modern munkásosztály harca is az. A szervezet, amellyel ezen cél elérésére törekszik: politikai párt. A neve: a szociáldemokrácia. Így a mai társadalomban a szociáldemokrácia a szocializmusért folyó osztályharc látható hordozója, szükséges politikai szerve; a szociáldemokrácia célja, a párt programjában lévő követelések alkotják a szocializmust.

Ha ez a meghatározás helyes volna, ha a szociáldemokrácia tényleg födné a szocializmust és azt képviselné, akkor minden iparállamban kellene szociáldemokrata pártnak lennie. Mert minthogy a szocia-

lizmus a gazdasági ellentmondások egyedüli megoldása s ezáltal szükségszerű ideológiája ama osztálynak, amelynek azon helyzet folytán, melyet a javak termelési és megosztási szervezetében betölt, ezen ellentmondások megoldására törekednie kell: a proletárság osztályharcának mindenütt meg kell teremtenie azon szervezetet, amely egyedül képes ezt a megoldást valóra váltani. És minél fejlődöttebb egy ország, minél hatalmasabb az ipari kapitalizmus, minél nagyobb számú a bérmunkásság, annál erősebbnek kellene ezen szervezetnek lennie, annál hatalmasabbnak az ország szociáldemokráciájának.

Tudjuk azonban, — és ez érvet a szocializmus és marxizmus sok ellensége alaposan kihasználta — hogy a kulturországok szocialista történelmének tényei ellenmondanak ezen koncepciónak. Angliában, a kapitalizmus klasszikus hazájában, Marxnak nagy kísérleti terén, a legutóbbi időkig alig volt számbavehető szocialista mozgalom, oly mozgalom, amely a munkásosztályra is" hatott és ezt az önálló politikai akció útjára vezette volna. Észak-Amerikában, amely még klasszikusabb kapitalista ország, mert ott a kapitalizmus minden etikai korlátozástól és minden tradicionális szentimentalizmustól menten fejlődhetett, mondhatni még ma sem létezik olyasmi, amit az európai szocializmus mellé lehetne állítani. Sőt még Franciaország, a forradalom klasszikus hazája is nélkülözi az előírt szociáldemokráciát, mert — majd egyesülve, majd ismét szétforgácsolva — távolról sem tükrözi vissza a modern proletárság osztályhelyzetének ama egységességét, amelynek szükségszerű kifejezője kellene hogy legyen. Ezzel szemben Németországnak sokkal előbb, mielőtt Angliának és az Egyesült Államoknak komoly versenyzője lett a világpiacon, már hatalmasan szervezett szociáldemokrata pártja volt, a választók százezrei s a képviselők tucatjai fölött rendelkezett; Ausztriának a legnagyobb parlamenti frakciója van; Olaszországban a szociál-

demokráciának sokszor oly szerep jut, mint a leghatalmasabb *államfentartó* pártoknak. Mikép magyarázzuk ezt meg?

Tudjuk, hogy a kérdés nem maradt válasz nélkül. Az Egyesült Államokra vonatkozólag legutóbb ismét fölhozták, hogy a még létező *szabad föld* az ipari tartalékseregnek a városokból való kivonulását elősegítette s ezáltal csirájában fült meg minden forradalmi mozgalom. De Angliában sem volt szociáldemokrácia, habár ott már régóta nem volt *szabad föld*. Ezen országra nézve iparának a világpiacon való monopóliumában keresték a magyarázatot, amely kapitalistáinak nemcsak megengedte, hanem mint a legegységibb belátás folyományát szinte parancsolta, hogy a legmesszebbmenő engedmények útján az ipar minden forradalmi rázkódtatásának elejét vegyék. Ami Franciaországot illeti, itt az egységes és — legalább ami a" külszint illeti — tiszta proletár szociáldemokrácia hiányát avval magyarázták, hogy a francia nép jelleme individualista és semmi pártfegyelmet nem tűr.

Nem hiszem, hogy ezen magyarázatok fején találják a szöveget, habár részben nem helytelenek. Mert nagyon is gyakran megfeledkeznek arról, hogy a két angolszász állam, ha nem is szocialista, de hatalmas szakszervezeti mozgalommal már akkor rendelkezett, amikor Németországban még arról vitatkoztak, hogy mily *értékkel* bírnak a szakszervezetek a munkásosztály részére. És arra nem gondolnak, hogy az állítólag annyira *individualista* francia nép évszázadokon keresztül ugyanazon egyházi és állami szervezet bilincseit hordozta, amely nem kímélte meg a feudális korszakban a többi nemzeteket sem és hogy még ma is az állami közigazgatásban a legridegebb centralizmust nyögi. Oly hirtelen változott volna meg jelleme?

És másrészt: eltekinthetünk-e attól, hogy a németországi munkásság, a német *ipari tartaléksereg* elől sem volt sohasem elzárva a *szabad föld*. Észak-Ame-

rika két évtizeddel ezelőtt alig volt kevésbé könnyen elérhető mint ma, és időnkint elég erős volt a kivándorlás is. De a szociáldemokrácia a kivándorlás dacára is óriási módon fejlődött és ma sem csökkent híveinek száma, amikor pedig Németország Angliának és az Egyesült Államoknak leghatalmasabb versenytársa lett a világpiacon.

Mindezen esetekből azt látjuk, hogy a nagy országok gazdasági viszonyai bizonyos időpontban ugyanazok vagy ugyanazok voltak, de hogy ennek ellenére valamennyiüknél nem ugyanazon társadalmi fölépítmény fejlődött ki és hogy a politikai fejlődés nem indult ugyanazon irányba. Ebből azt kellene következtetnünk, hogy a gazdaság és politika állítólagos parallelizmusa nem áll fenn, hogy azon tétel, mely szerint meghatározott gazdasági körülmények szükségszerűleg ugyanazon politikai formákat föltételeznek, helytelen.

De ez csupán látszólag van így. A népek gazdasági fejlődésében nagyon ritkák a korszakok, amikor egy gazdasági típus tökéletesen érvényesül úgy, hogy a megelőző típus maradványait teljesen kiküszöbölte és a reákövetkezőnek első hajtásait még nem engedte kicsirázni. De van ilyen korszak. Volt idő, amikor a feudális nagybirtok hatalmas területek kizárólagos és korlátlan ura volt; más — habár nagyon rövid — időn keresztül a polgárság egy régi gazdasági szervezet romjain következetesen fölépített új gazdasági rendet. Ily időkből látjuk, hogy egyes politikai formák, az állam, a kormányhatalom, a törvényhozás bizonyos berendezése, amelyekről azt szoktuk mondani, hogy meghatározott gazdasági viszonyok tipikus kifejezői és egy bizonyos osztály politikai uralmának tipikus formái, hogy ezen politikai formák szintén tisztán és következetesen keresztül törnek magukat és hogy ritka tisztaságban tárják szemünk elé ezen politikai forma eszmei képzetének reális megjelenését.

Azonban — és erre ügyelnünk kell — csupán for-

mával van dolgunk. És mert csak forma, túlgyakran megtörténik, hogy idegen tartalom csempészi bele magát és — miközben maga a gazdasági és társadalmi tartalom is eltávozik — maga a forma hamis takaróvá lesz. Az áru hamis lobogó alatt vitorlázik.

Ez mindannyiszor megtörténik, valahányszor egy társadalomban különböző gazdasági típusok vannak meg egyszerre. S minthogy majdnem valamennyi európai ország ily állapotban van, minthogy az uralkodó kapitalista ipari termelés mellett a feudális rend maradványai fönnállanak, holott már egy következő gazdasági szervezet csirái is kifejlődnek, bátran állíthatjuk, hogy ez a normális állapot. Oly társadalmi állapot, amelyben egy tiszta gazdasági típus úgy determinál, hogy benne a társadalmi és politikai fölülépítmény és a gazdasági alap között tökéletes a harmónia: mintegy a fejlődés vége avagy kezdete — *contradictio in adjecto* tehát, ellenmondás önmagával, minthogy a fejlődésnek kezdete vagy vége nem képzelhető. De szükséges föltevés ez, amely nélkül a különböző társadalmi képződmények egymáshoz való viszonyának tudományos magyarázata alig volna lehetséges. Oly ritka kivétel az, hogy szinte egyenlő az eszményítéssel. Ezzel szemben a föntjelzett állapot reálisan létezik. És ezen realításban egész más jelenségeket mutat a gazdaságpolitikai parallelizmus. Minthogy egyetlen termelési forma sem egyedül uralkodó, ennek folytán azt látjuk, hogy a legkülönbözőbb osztályok osztozkodnak a politikai hatalomban, látjuk a legkülönbözőbb politikai, erkölcsi és jogi ideológiáknak harcát az uralomért, és — minthogy jelenleg a társadalmi harcok rugóiba és céljaiba még igen csekély a tudományos belátás, sőt a nagy tömegekben szinte egyáltalában nincs meg — látjuk, hogy a legkülönbözőbb osztályok gyakran idegen, sőt ellenséges érdekek és küzdelmek szolgálatában állanak. Politikai hagyományok, az átmenetileg vagy állandóan politikai uralomra jutott osztályok osztály-

harcainak történelmi különösségei befolyásolják az összes többi osztályok harcát és reájuk nyomják az ő idegen jellemük bélyegét, hamis utakra vezetik, idegen formákba szorítják.

A gazdaság-politikai parallelizmus törvénye ezáltal más fogalmat avagy — ha úgy akarjuk — más magyarázatot nyer: mindegyik osztály társadalmi érvényesülésért, politikai hatalomért küzd, de maga a forma, amelyben ezen harcot folytatja, a politikai célok, amelyeket kitűz, magára a harc lényegére nem engednek föltétlen következtetést. A politikai szabadságjogokért, az állam demokratikus átalakításaért folyó harc nem jelenti tehát szükségszerűleg magának a munkásosztálynak harcát és így a szocializmust; ép így a munkásosztály politikai szervezetének vagy politikai harcának hiánya még nem jelenti azt, hogy a munkásosztály tulajdonképeni osztálymozgalma nyugszik, hogy nem folynék az ő különleges társadalmi berendezkedésére, a szocializmusra való előkészület.

Ha már most a nagy nemzetek szociáldemokráciájának és szakszervezeti mozgalmának történelmi fejlődését ezen szempontból vizsgáljuk, kell, hogy a következő feltűnjék:

Mindazon országokban, amelyekben maga a burzsoázia irányadó befolyást gyakorol a kormányra, parlamentáris-politikai munkásmozgalom csak átmenetileg vagy alig fejlődött ki; mindenütt ellenben, ahol a feudális nagybirtok és a hivatalnok-bürokrácia az uralkodó, többé-kevésbé erős szociáldemokrata mozgalom képződött.

Közelebbről: ahol maga a burzsoázia teremtette meg gazdasági érdekeinek és társadalmi érvényesülésének politikai szerszámaikat, ott a szocializmus nem fejlődött. Ily országokban a munkásság hivatása egyelőre nem lehetett más, mint az, hogy mint gazdasági osztály alakul-

jon meg es érvényesüljön. Az általános politikai szabadságjogok, amelyeknek az állam minden polgára részese volt, lehetővé tették ezt neki. Sajátos, a gazdasági helyzetből folyó eleven ideológia természetszerűleg csak akkor fejlődhetik ki, ha mint különálló gazdasági osztály, amely az összes többi osztályoktól gazdasági és társadalmi körülményei által szigorúan el van választva és amely a gazdasági érdekellentétnek tudatára ébredt, kialakult.

Mindenütt azonban, ahol a burzsoázia az ő saját politikai szervezetét: a politikai demokráciát nem teremtette meg — akár azért, mert a feudális abszolutizmus és a bürokrácia elleni harcban elbukott, akár azért, mert saját fejlődése oly késő időbe esett, hogy a fejlődöttebb országok burzsoáziájának a munkásosztállyal való összeütközései elijesztő példa gyanánt kellett, hogy szolgáljanak — a munkásság, részben az ország gazdasági hátramaradottsága, részben az általános politikai szabadságok hiánya következtében akadályozva volt, hogy mint önálló gazdasági osztály megalakuljon. A munkásság ily országokban átvette a burzsoázia politikai hivatásának teljesítését, átvette ideológiáját: ő lett a burzsoázia politikai örökségének végrendeleti végrehajtója.

Ezt bizonyítja valamennyi szociáldemokrata párt programja. De még inkább, mint a programok, amelyek jó részben szocialista követeléseket is tartalmaznak, bizonyítja ezt gyakorlatuk; és végtére is ez a leglényegesebb. Mert nem az a fontos — Marx igen nyomatékosan hangoztatta ezt — hogy az emberek mit gondolnak, hogy a valóság miként tükröződik öntudatukban, hanem a lényeges: mit cselekszenek. A gyakorlat, az akció. Messze szétágazhatnak a szocializmus elméleti tételeinek magyarázatában, egyes taktikai elhatározások elméleti indokolása a legkülönbözőbb lehet: de a parlamentáris politika kérdésében, az ú. n. minimális Program követelésében mindnyájan

egyek — Guesde és Jaurès, Bebel és Vollmar, Ferri és Turati és a többiek. A parlamentáris-politikai demokráciáért, a polgári demokráciáért való harc az, amelyben a szociáldemokrata pártok akciója a gyakorlatban kimerül. Ez magyarázza meg azt, hogy miért erősebb valamely országban a politikai munkásmozgalom, a szociáldemokrácia, mennél hátramaradottabb az társadalmi és politikai demokrácia dolgában. A németországi szociáldemokrácia már oly időben volt az Internacionáléban a legerősebb, amikor a birodalom gazdasági fejlődésfoka távolról sem indokolta a mozgalom ez erősségét; ellenben a németországi burzsoázia mérhetetlen gyávasága, a fojtogató feudális bürokrácia, a militarizmus, a középkori kasztszellem és rendi önhittség annál jobban előmozdították ezt a fejlődést. Alig különböző a helyzet Olaszországban, Ausztriában és Magyarországon. Ami pedig Franciaországot illeti, ez egy évszázad óta a demokrácia és a bürokrácia, a cézárok vagy a nagy pénztöke abszolútizmusa között ingadozik: csoda-e, hogy munkásmozgalma annyira szakadozott, hol föl-fölvirágozik, hol tesped, hol szinte kizárólag politikai, hol ismét kizárólag gazdasági irányú. A szociáldemokrácia itt is — és ezt ép ezen országban az utolsó évtized jelenségei eklatánsán bizonyították — a polgári demokrácia előőrse, illetve az intellektuelek és kispolgárok apró csoportjának — a Millerandok, Vivianik, Briandok és Gérault-Richard-oknak hatalmas hátvédje.

II.

Az most a kérdés, hogy a parlamentáris-politikai mozgalommal szemben mily állást foglaljanak el azok a szocialisták, akik a mai szociáldemokrácia lényegének tiszta megértésére jutottak?

A marxista e kérdésre — úgy hisszük — következő-

kép felelne. Elsősorban is a gazdasági viszonyokat veszi szemügyre. Nem azért, mintha mindent kizárólag a gazdasági tényezőtől, a technika, a termelőviszonyok, az egész gazdasági struktúra automatikus fejlődésétől tenne függővé. Tudja, hogy ahhoz, hogy a gazdasági alapon annak megfelelő társadalmi felülépítmény keletkezzék, szükséges a tömegek akarása, tudatos cselekvése. De azt is tudja, hogy a gazdasági fejlődés oly törvényszerűségnek van alávetve, amely könyörtelenül határozott útra tereli. Meggyőződése, hogy a szocializmus csak akkor valósítható meg, ha a munka produktivitása oly fokot ért el, amely fölöslegessé teszi a kemény munkakényszert és ha az üzemek oly formákat öltöttek, amelyek megfelelnek a szocializált termelési processzusnak. Az ipari burzsoázia feladata, hogy a termelés ezen fokot elérje. A szocializmus útja a burzsoá *régime*-en viszkereesztül.

Ezért azt kell mondania: ha nincs kapitalizmus, nincs szocializmus. Mert ha nincs kapitalizmus, a munka tökéletes produktivitása ki nem fejlődhetik és a szocializált termelés sem. És kapitalizmus nélkül ipari bérmunkás proletariátus sincsen. A szocializmust nem csinálhatják sem a parasztok, sern a kézművesek, sem az intellektuelek. Mert ez nem az ú d o l g u k . Az ipari bérmunkásság dolga.

Ezen fölismerésből következik, hogy a proletárságnak az aktuális politikai kérdésekhez és magához a politikához való állásfoglalását az ország gazdasági fejlődésfokához kell alkalmaznia. A proletariátus nem nézheti egykedvűen a kapitalista gazdaság fejlődési szimptomáit és a burzsoá *régime* eseményeit. Minthogy a kapitalizmus a szocializmus előfutára, már ma, a kapitalista társadalomban is érdeklí mindaz, amiről úgy látszik, hogy a szocializmus felé való fejlődés szempontjából jelentőséggel bír.

Három főcsoportba oszthatók ama általános, társadalmi jellegű jelenségek, amelyek a szocializmus felé

való fejlődés tekintetében a munkásosztály szempontjából különös fontossággal bírnak.

Ezek 1. gazdasági, 2: politikai, 3. intellektuális jellegűek.

1. A proletárság legelső érdeke minden egyes ország gyors ipari fejlődéséhez fűződik. Első sorban és főképen azon, már említett okból, mert maga a szocialista társadalmi rend csak a szocializált munka magas produktivitása mellett lehetséges, ez pedig nem érhető el egyedül a mezőgazdaság, még kevésbé a kapitalizmus előtti kisüzem útján. De fontos körülmény még az ipari fejlődés gyorsaságának foka is. Nemcsak azért, mert az óhajt, hogy közvetlen utódaink s talán már mi is jobb létfeltételek közé kerüljünk, ezáltal gyorsabb megvalósulás reménye kecsegteti — minek folytán a harci kedv s az áldozatkészség emelkedik — hanem leginkább azért, mert általánosan megfigyelt tény, hogy a kedvező gazdasági konjunktúrák s a fölfelé törő ipari fejlődés ideje egyúttal azon idő is, amikor a munkásság forradalmi szelleme a legélénkebb s osztályharca a legerélyesebb. A szocializmusnak igen lényeges pszichikai előfeltétele az, hogy a munkásságot minél gyakrabban s minél tartósabban tartsa a forradalmi hangulat lelki tréningjében, hogy lelkébe oltsa a lázadás állandó szellemét, amelyet semmi körülmény közt se nyomhasson el a szolgaság szelleme.

Ebből azonban egyáltalában nem következik, hogy a munkásosztály «a gyorsabb ipari fejlődés érdekében» úgynevezett iparfejlesztési politikát üzzön, hogy pártolja a szubvenciókat és a prémiumokat, a gyarmatpolitikát s az exportpolitikát, sőt mi több — amit különösen Francia-, Olasz- és Magyarország és egyéb iparilag hátramaradott országokban nem egy szocialista (bár gyakran csak szemérmes célzás formájában) a munkásságnak ajánlott, — hogy a gyöngye iparnak *kíméleti időt* engedjen, hogy akadálytalan fejlődésének érdekében *ideiglenes* fegyverszünetet kössön a kapitalistákkal.

Fejtegetéseink távolról sem akarják az *ipari békét*, ezt a legújabb jelszót, amelyet ma nemcsak kifejezetten polgári ajkáról hallunk, új érvekkel támogatni.

Ép ellenkezőleg. Ha a harc — az inividuális vagy a csoportos harc — a természetes fejlődés mozgó ereje, akkor egyúttal a társadalom fejlődésének is főrugója. «Minden eddigi társadalom története osztályharcok története.» Sehol sincs igazi, viruló gazdasági fejlődés, ahol a gazdasági osztályok azt hiszik, hogy harcukat kölcsönös szívessegekkel, gazdasági és politikai csereüzletekkel, állami protekcióval helyettesíthetik. Nézzük ama országok iparának fejlődését, "ahol az ipari burzsoáziának nem volt bátorsága, hogy komolyan neki-támadjon a feudális nagybirtoknak. Még oly hatalmas rendszabály, mint a védővám — az az ezerjófű, amelyet a nagybirtok saját érdekében az iparnak is szívesen engedélyez — sem segíthet sokat rajta. Ma még nagyon kérdéses, hogy a védővám csak egyetlen esetben is teremtett volna ipart. A kelet európai országok tapasztalatai nem támogatják ezt a föltevést. Az azonban bizonyos, hogy a már fennálló ipari vállalatokra többnyire elernyesztő hatással van, mert a vállalkozókat fölmenti a kényszerűség alól, hogy iparáguk fejlődésének érdekében folytonosan széles látókörrel s friss vállalkozói szellemmel dolgozzanak. Franciaország szolgálhat példaképpen. Még nagyobb mértékben áll ugyanez a prémiumokról és a szubvenciókról, amelyek befolyásos, hatalmas iparosok csoportjainak, sőt néha egyes embereknek szánt személyes ajándékoknál többnyire nem jelennek egyebet. Ezáltal hathatósabb módon léphetnek föl munkásaikkal szemben, illetve ezzel rekompenzálhatják a veszteségeket, amelyek őket a munkásmozgalom következtében érték, viszont azonban egyenesen megátolják, hogy e veszteségeiket a termelési mód javításával igyekezzenek kiegyenlíteni. Ami végül a sztrájkokat illeti: ha a sztrájk és a szabadság és függetlenség szellemének fokozódása a kedvező gazdasági konjunk-

túrák szubjektív reflexe, akkor maguk a sztrájkok a frissebb ipari fejlődés szükségszerű tünetei. *)

A sztrájkok hiánya ép az ipar hanyatlását jelzi s a sztrájkok épen nem teszik tönkre — amint ezt néhány *szocialista* is állítja — az ipart.

A munkásságnak ilyformán semmi oka, hogy a gazdasági harcot ú. n. *békésebb* formákba szorítsa. Ép ellenkezőleg: főcélja legyen, hogy e harcot élessze, hogy a legnagyobb energiával s a legnagyobb kíméletlenséggel vigye, nemcsak saját közvetlen, de nem kevésbé ama gazdasági fejlődés érdekében, amelynek gyorsított menete az egész társadalmat gyorsabban viszi jobb rendszer felé. És kell, hogy a munkásság az ő összes különleges eszközeivel iparkodjék meggátolni, hogy a munkáltatók ne lassíthassák s ne tartóztathassák föl állami védelemmel — saját kényelmük s a munkásosztály közvetlen és közvetett kárára — ezt a fejlődést.

2. A munkásosztály politikai napi érdekei már kevésbé fontosak ama érdekeknél, amelyek a kapitalista társadalmon belül a gazdasági fejlődéshez fűződnek.

fia a munkásmozgalommal kapcsolatban politikáról beszélnek, akkor Nyugat-Európában általában és a szocialisták is leginkább ez alatt egyet értenek: a parlamenti akciót.

Úgy hisszük, fölösleges annak hosszabb taglalása,

*) Legutóbb Charles Rist Angol-, Francia-, Olasz-, Németországra s Belgiumra vonatkozó gazdag statisztikai anyaggal kiválóan világította meg ezt a már nem új tételt. Következtetései így hangzanak: „Bármilyen legyen is a sztrájkokról való vélemény a társadalmi nézőpontból, a gazdasági szempontból fejlődésüket kedvezőtlen tünetnek nem mondhatjuk. Sőt ellenkezőleg, éppen a fejlődő ipari aktivitás jele i.” L. cikkét a *Revue d'économie politique* 1907. évi folyamában: *La progression des grèves en France et sa valeur symptomatique*.

hogy a parlamentarizmus egyáltalában nem fedi a politika fogalmát. A parlamenti akció csak része a politikainak. Politika alatt ama tevékenységek összességét értjük, amelyek az államnak és szerveinek befolyásolására irányulnak. A fogalmi meghatározás szempontjából mellékes, vajjon ezen befolyásolás közvetlen vagy közvetett-e és pozitív vagy negatív intézkedést céloz-e; a lényeges az, hogy mindenkor a közhatalomról, az államról, a törvényhozás és végrehajtás szerveiről van szó.

Ezen fogalmak meghatározása egyáltalában nem szörszálhasogatás. Úgy hisszük, hogy a szindikalizmust sok tévedésből — melyek sokszor sodorták ferde helyzetekbe — óvta volna meg, ha a parlamentarizmust, a politikát s az államot nem azonosították volna némelyek oly durva kézzel. Anarchista minta szerint a politikával elvből mitsem törődni, mert a parlamentarizmus részte a politikának, nem jelent egyebet, mint a realitásról tudomást venni — nem-akarni. De csak nem-akarni, mert a kivitelnél már más a helyzet: maga az állam — sajnos — realitás és csak oly munkásmozgalom volna arra képes, hogy lépésről-lépésre beléje ne ütköz-zék, amely munkásmozgalom — maga nem realitás.

A munkásosztálynak kétféle fontos érdeke fűződik a közhatalom szervezetéhez.

Minden tömegmozgalom működéséhez és munkálkodásához bizonyos mozgás-szabadságra van szükség. Még akkor is, ha célja tisztára negatív: a rombolás; de ha célja pozitív: saját intézmények alkotása, akkor bizonyos szabadság nélkül nem is létezhet. Ha minden oldalról folytonosan üldözik, ha a személyek és dolgok folytonos tökéletes bizonytalanságban vannak, ha minduntalan arra kény szeritik, hogy saját alkotásai csiráit önmaga szétapossa — akkor úgy egyes személy, mint csoportok számára csak egy ut van: a lázadás.

De a modern munkásmozgalom mást is akar. Célja nemcsak rombolás, hanem építés is. Meggyőződése, hogy egy új társadalmi rend csirái már a régiek méhében

kell, hogy megteremjenek. A szocialista rendszer meghatározott gazdasági elemei: a szocializált termelési folyamat, az emberi munkát pótló gépüzem stb., már ma kialakulnak a munkásosztály egyenes aktiv hozzájárulása nélkül. Viszont a munkásosztály feladata, hogy e fejlődési irányzatot saját céljaira kihasználja s hozzá alkalmazkodjék. Ezt gazdasági szervezeteivel eszközli, amelyek egyrészt mintegy az ő közhatalmának szervei, amelyekkel a megjavított termelési módok és feltételek gazdasági előnyeit megszerzi, másrészt a jövő nagy nevelő intézetei, amelyekben a munkásokat a szolidáris cselekvésre, az áldozatkészségre, magukat a közakarat alá rendelésre szoktatják és amelyekben természetes differenciálódás a különféle társadalmi funkciók szerveit a saját osztályukból kiválasztja. A modern munkásmozgalom szervezetei nem csupán lázadók pusztá nyomorból fakadt összeverődései, hanem magának a szocialista rendnek példái és kell is, hogy azok legyenek.

Ilyen munkásszervezetek keletkezését és létezését lehetetlen elképzelni a feudális abszolútizmus alatt, amely Nyugat-Európában ma már csupán emlékezetben él, de a Keleten még többé-kevésbé hatalmas. Az elemi politikai jogok: a véleménynyilvánítás, az egyesülés s gyülekezés joga nélkül alig lehetséges konstruktív munkásmozgalom, mert az állam üldözéseinek elhárítása fölemészti minden energiáját.

Ezek a politikai szabadságjogok az u. n. politikai demokrácia lényeges alkotórészei. A demokrácia csikarta ki ezeket a feudális abszolútizmustól. A politikai hatalom szempontjából ezek nem jelentenek egyebet, minthogy a közhatalom egy része a bürokráciáról az *alattvalókra* szállt; jelentik az államhatalom korlátozását.

A proletariátusnak tehát legsajátosabb érdeke, hogy ezen demokratikus szabadságokat biztosítsa magának. Mondhatnák ugyan némelyek: ugyan mennyibe veszik az uralkodó osztályok a törvényeket, az alkotmányokat, a biztosított jogokat!? Igaz: nem nagyon respektálják.

De minden osztály, méginkább az elnyomottak osztálya — ha hatalmának tudatára ébred — így tesz. Nem az osztályokról, hanem az államról van szó és a burzsoázia államánál rosszabb az, amelyben a feudális-arisztokrata bürokrácia parancsol. Kérdezzék csak meg az orosz munkásokat, hogy a bürokratikus abszolutizmus elleni harcban miért áldozzák föl életüket? Mert a feudális-abszolút állam — nem törődve a következményekkel — könyörtelenül üldözi a munkásosztály minden megmoccanását, ellenben még a burzsoá abszolutizmus sem létezhet némely politikai jogok nélkül, hogy a bürokráciával szemben saját érdekeit megvédhesse. Ez a modern ipar és kereskedelem természetéből folyik.

A burzsoázia — ugyanazon érdekellentétnél fogva, amelynek következtében bizonyos politikai szabadságjogok relativ híve — a bürokratikus abszolutizmussal szemben minden képviseleti rendszert előnyösebbnek tart. Jelenleg a parlament a legalkalmasabb ellenőrző szerv az állam pénzügyi kezelésére, ami a burzsoát fölötte nagy mértékben érdekli. Óriási módon emelkednek a modern állam kiadásai, s ugyanolyan mértékben növekednek a bevételek is. A bevételeknek főleg két forrásuk van: a kölcsönök és az adók. A kölcsönök finanszírozása majdnem kizárólag a burzsoázia dolga, az adóteherből pedig annál nagyobb részt kell viselnie, mennél hatalmasabb a feudális nagybirtok politikai befolyása. Ezért kell utakat és módokat keresnie a burzsoáziának, hogy az állampénzek fölhasználását ellenőrizze és befolyásolja. Ezt a parlament útján teszi.

Abból indultunk ki, hogy a szocializmusnak a kapitalizmus az előfeltétele és hogy a kapitalizmus teljes érvényesülése csak a burzsoázia uralma mellett lehetséges. Minthogy a burzsoázia nem juthat uralomra anélkül, hogy ne gyakorolna döntő befolyást az államhatalomra és minthogy másrészt abszolút állam, amelyben a feudális bürokrácia az úr, kizárja a modern mun-

kásszervezkedés létfeltételeit — ennek folytán nem tagadhatjuk, hogy a munkásosztályt bizonyos érdekek fűzik a közhatalomhoz, tehát politikai érdekei vannak.

De nagyon túlbecsülnök a politikai hatalmat, ha a társadalmi eseményekre döntő befolyást tulajdonítanánk annak. Fönt kimutattuk, hogy a legkülönbözőbb államok politikai fejlődése gazdasági struktúrájuk fejlődésével egyáltalában nem tartott lépést és hogy minden politikai forma alkalmas kifejezője lehet egy gazdasági osztály hatalmának és érdekeinek.

Bármilyen fontos is — sőt ez tulajdonképpen a szocializmus kérdése — hogy a munkásosztály az ő saját gazdasági rendje fölé milyen társadalmi és politikai fölülépítmenyt fog emelni, oly kevésbé fogja a mai társadalom politikai szervezete az ő gazdasági szervezetének l é n y e g é t érinteni. Itt ismét csak a fejlődés gyorsításáról s biztosabb menetéről van szó.

Másrészt épp oly téves volna azt hinni, hogy a munkásosztály — ha maga venné át a burzsoázia politikai misszióját — képes volna a fejlődés menetét gyorsítani. Akárcsak a közgazdaságban, itt is nem kevésbé áll, hogy a dolgok atyja a harc. Csak a nemesség és az állam elleni harca által lett a burzsoázia politikailag is erős. Klasszikusan erősíti ezt meg Németország. Itt egy juncker — Bismarck behozta az általános választójogot és a parlamentet sokkal előbb, mintsem a burzsoázia vagy a munkásság azt kierőszakolhatta volna. De elképzelheti-e valaki a parlamentarizmus csúfosabb paródiáját, mint a német *Reichstag*? Avagy nevétségesebb konstitucionalizmust? És az összes osztályok parlamenti-politikai erőtlenségének oly fokát a feudális nagybirtokkal és a bürokráciával szemben? Úgy hiszem, egy példa sem bizonyíthatná világosabban, hogy minden osztálynak a maga dolgát önmagának kell intéznie. (Az államgépezet irányítása Németországban a parlamenten kívül történik.)

Így a munkásosztály az ő politikai akciójából, a köz-

hatalom befolyásolására irányuló akciójából csak akkor húzhat hasznot, ha nem vesztegel tovább a politikai formák imádásában, ha kiszabadítja magát ama képzelődésből, hogy az államnak és a közigazgatásnak meghatározott formái az ő győzelmének elengedhetetlen előfeltételei. Jóakarattal fogja szemlélni a burzsoáziának minden komoly kísérletét saját politikai szervezetének fejlesztésére, sőt bizonyos körülmények között támogatni is fogja, de gazdasági osztályérdekeiből sohasem szabad egy politikai elv kedvéért hajszálnyit sem engednie, sohasem szabad, hogy valamely, a közhatalom befolyásolására irányuló akciójától elálljon csak azért, hogy ezáltal a burzsoáziának bizonyos politikai ideáljait esetleg meg ne sértse. Itt, mint amott, nemcsak közvetlen érdeke, hanem a társadalmi fejlődés általános érdeke is azt parancsolja neki, hogy az osztályálláshoz a legszigorúbban ragaszkodjék.

3. A munkásosztály mai érdekeinek harmadik csoportjánál, amelyet az intellektuális érdekek neve alatt foglalunk össze, nem kell soká időznünk.

Ez alatt mindama törekvéseket értjük, amelyek a tömegek intellektuális emelését, értelmének a babonák és az elavult tudományok alól való fölszabadítását s a mai tudomány megösmertetését célozzák.

Nem kell körülményesen kimutatni, hogy mily érdek fűződik mai küzdelmei szempontjából a munkásosztály intellektuális fokának emeléséhez. Mindenki tudja, hogy a műveltebb, a tételes vallások előítéleteitől ment, tudományszomjas munkások alkotják minden munkásszervezet magvát.

És e folyóiratban*) épp oly kevésbé kell annak fontosságára reámutatni, hogy mily értéke van ama művelt-

*) A *Mouvement Socialiste*-ről van szó, amelyben igen gyakran volt szó az intellektuelek szerepéről a munkásmozgalomban.

ségnek, amely a munkásoknak lehetővé teszi, hogy az intellektuális funkciókat már a mai társadalomban meghódítsák. Ha egyelőre nem is remélhető, hogy *minden* intellektuális funkciót össze lehessen egyeztetni a fizikai munkával és hogy nem kizárólag e célra képzett személyek láthatnák el azokat, és ha egyelőre nem is lehet föltételezni, hogy a munkásosztályból fölemelkedett intellektuelek lényegesen megváltoztatnák a *tömeg* és a *szellemi vezérek* közötti viszonyt: mégsem lehet ama jelenség szimptomatikus fontosságát eléggé hangsúlyozni, hogy a munkásosztály nagyon is képes arra, hogy vezető elemeit saját köréből kiválassza. Ez nem jelent kevesebbet, minthogy a munkásosztály harca és győzelme távolról sem veszélyezteti a *kultúra* további fönnállását.

Csakhogy nem szabad azt hinni, mintha mindaz, amit közönségesen *szellemi kultúrának* vagy *civilizációnak* neveznek, a munkásosztályra nézve is az volna. Ez semikép sem áll. Oly abszolút kulturérték, illetve olyan, amelynek fönnállását minden jövendő idők társadalmi életében föl kell tételeznünk, igen kevés létezik. Bizonyos, a társadalmi együttéléstől meghatározott biológiai és fiziológiai tendenciák továbbra is fönnállnak majd, bizonyos általános etikai tételeket — legalább az elméletben — továbbra is követni fognak, bizonyos tudományos megismerések meg fogják tartani érvényüket, de tudásunk, természettudományi, szociológiai, bölcsészeti, etikai és esztétikai kultúránk legnagyobb része a társadalmi értékek relativitása törvényének nagyon is alá vannak vetve. Amint minden ideológia, mint meghatározott gazdasági forma kísérője, mint meghatározott társadalmi erőviszonyok kifejezője, meghatározott társadalmi célok eszköze, százszor újra feléledt és ismét eltűnt, úgy majd annak legnagyobb része is, amit a polgári társadalom az ő kultúrájának s az ő mindörökké érvényes kultúrájának tart, kell, hogy egy új civilizációnak adjon majd helyet.

De, amennyire ez az emberi tudás mai állapota mellett lehetséges, kell hogy mindenki, aki a jövőért munkálkodni akar, jól ismerje az ember helyzetét a természetben és a társadalom mozgásának törvényeit.

III.

Az előzőkben megkíséreltük a munkásosztály ama aktuális társadalmi érdekeit megállapítani, amelyek túlmennek a jobb bér- és munkaföltételekre irányuló közvetlen törekvéseken. Gazdasági téren a kapitalizmus lehető gyors fejlődésében, a politikáin az államnak a burzsoázia által való meghódításában és az intellektuális téren a modern tudomány terjedésében találtuk ezt. Kimutattuk, hogy a proletariátus ezen érdekeket akkor szolgálja legjobban, ha a burzsoáziára bízva gondjukat — melynek ez a legsajátosabb dolga — és hogy nem kíméli meg semmi harctól, mely akár elődei: a feudalizmus és bürokrácia, akár utóda: a munkásosztály ellen irányul — s hogy csak akkor támogatja, ha ennek fejében gazdasági érdekeket nem kell áldoznia, de egyébként arra szorítkozik, hogy saját szervezeteit kiépítse s megvédje minden támadás ellen. Most még arra kell válaszolnunk, hogy a munkásosztálynak k o n k r é t e s e t e k b e n mily eszközökkel és mily módon kell ezen aktuális érdekeit képviselnie?

A modern társadalmak egyik legjellemzőbb tünete az államnak kimagasló szerepe benne. E tényt tudvalevőleg számtalanszor megállapították s a legkülönbözőbb oldalokról megvilágították. Amíg egyesek a természetes, egészséges fejlődés termékét látják ebben és a jövő képét maguknak másképp megalkotni nem tudják, mint az egyén és a társadalom minden életnyilvánulásai szabályozó állam formájában, addig mások nem akarják elismerni, hogy volna az emberiségnek és jövőjének veszedelmesebb ellensége ez államhatalomnál.

Itt, ahol a munkásosztály aktuális érdekeiről van szó, nem kell sem az egyik, sem a másik véglettel vitába bocsátkoznunk. Nem titkoljuk, hogy nem vagyunk barátai az etatizmusnak. Mégis itt arra kell szorítkoznunk, hogy megállapítsuk azt a befolyást, amelyet az állam ma a kapitalista társadalomban a munkásmozgalom előfeltételeire és magára szervezeteire gyakorol és hogy szabályokat keressünk oly érdekekért folyó aktuális harca számára, amelyeket már jelenleg ki kell elégíteni.

Az állam mai megjelenésében mint az uralkodó osztályok szervezett erőszaka lép elénk, mint óriásilag kifejlődött szervezet, mely belenyúl a társadalmi élet valamennyi terébe, minden valamiképp konszolidált megnyilvánulást szabályoz és szankcionált formákba szőrit. Még főnnállásának saját alapja is, a gazdasági termelési folyamat és a gazdasági harc gyakran az állam közvetítésével lép elénk, minthogy az uralkodó osztályok egyáltalán nem tartózkodnak attól, hogy a társadalom központosított hatalmi eszközeit tisztára gazdaságtechnikai és gazdaságsszervező célokra kihasználják.

Így a munkásosztály mozgalmában lépten-nyomon szembe kerül az állammal. Anélkül, hogy bármiképp is átlépné mai gazdasági érdekeinek szigorúan körülhatárolt területét, egy lépést sem tehet, hogy ne ütközzék össze a törvényekkel. Ha munkások csupán egyesületet akarnak kölcsönös támogatásukra alakítani, már akkor is jogi formáknak kell magukat alávetniök, el kell tűrniök a hatóságok fölügyeleti jogát; ha a legbékésebb gazdasági célokért akarnak propagandát kifejteni, a törvények határozzák meg annak formáit, hangját, eszközeit s határait; ha magánjogi követeléseket akarnak a vállalkozókkal szemben érvényesíteni, úgy törvény írja elő a jogokat s a jogeszközöket; s ha munkaföltételek megjavítására nyílt harcot akarnak indítani a vállalkozók ellen, hamar tapasztalhatják, hogy a kör, amelyen belül szabadon választott harci eszközöket al-

kalmazhatnak, hajszálnyi pontossággal van kitűzve szuronyokkal és puskákkal.

Pedig mindezeknél csak a legközvetlenebb gazdasági érdekekről van szó. Mennyivel sokoldalúbban lép föl az államhatalom akkor, amidőn az egész gazdasági politika irányítása, az adó-, vám- és kereskedelmi politika, a világi hatalomnak az egyházzal szemben való kibővítése, a tanítás és a kultúra kérdései kerülnek napirendre!

Mindez azonban, amint már mondtuk, első sorban a burzsoázia dolga. Ami ellenben nem a burzsoázia, hanem egyesegyedül a munkásság dolga: az *s z e r v e z e t e i n e k m o z g á s s z a b a d s á g a*.

Ezen szabadságot pillanatnyilag magának a munkásosztálynak szervezett hatalma, tartósan azonban a közhatalom határozza meg. A már kivivottakat folytonosan veszélyeztetik az ellenségek: csak a közhatalom képes arra, hogy a már kiküzdött jogokat biztosítsa. Ehhez pedig szükséges, hogy a munkásosztály a törvényhozásra és közigazgatásra némi befolyást gyakoroljon.

Ép azért, mert a törvényhozás modern formája: a parlamentarizmus a burzsoázia uralmi formája, bizonyos szuggesztív erő van benne oly irányban, hogy a burzsoázia tisztára külső jelenségnek: a képviselt pártok viszonylagos számának, tulajdonképpeni jelentőségénél sokkal nagyobb fontosságot tulajdonít, örökké aggasztja, hogy az ő szervezetét ellenséges érdekek szolgálatába hajtják.

A burzsoáziának ezen aggodalma — amelyben egyébként az egyes képviselők részéről mandátumuk féltése is nagy szerepet játszik — biztosítékul szolgál arra, hogy a munkásosztálynak képviselete a parlamentben a politikai szabadságjogok megvonását megakadályozhatja.

Ez — és csakis ez — okolja meg a munkásosztálynak a parlamentáris politikában való részvételét. A parlamentben való képviselete állandó nyomást és folytonos

fenyegetést gyakorol: engedjétek békében kifejlődni szervezeteinket, különben meglátjátok, hogy romboljuk szét a ti becses jószágotokat!

Ez azon szerep, amelyet a munkásosztály parlamentáris-politikai akciójának a nagy, integrális munkásmozgalomban betöltenie kell. Mindaz, ami ezen túlmegegy, az u. n. *pozitív munkához*, vagyis a burzsoázia dolgainak végzéséhez vezet; mindaz, ami ezen alul marad, szervezeteinek legegységesebb előfeltételeiért való folytonos harcra kényszeríti a munkásosztályt

Nem önkényes konstrukció ez, sem pedig valamennyi árnyalat kielégítésére elővigyázatosan megállapított középút a *par excellence* parlamentáris akció és a direkt akció között. Mi nem hangoztatunk kívánságokat, hanem tárgyilagos tények alapján tárgyilagos fejlődési tendenciákat állapítunk meg. Gondoljuk csak meg:

Miként a primitív kapitalizmus korában a munkásosztály mindenütt csinál politikai mozgalmat, sőt oly államokban, ahol ezt a burzsoázia elmulasztja, maga küzd a parlamentarizmusért, úgy a fejlődött kapitalista államokban, ahol a burzsoázia uralma tökéletesen kialakult és a parlamentáris-politikai *régime-t* a burzsoázia valósította meg, látjuk, hogy egy bizonyos fokon a munkásosztály, amely addig kizárólag a gazdasági harcra és a szakegyesületi szervezkedésre szorított, a parlamentáris-politikai akcióhoz nyúl. Ez az eset ma Nagy-Britanniában s az Egyesült-Államokban, amelyekben — amint tudjuk — a legutóbbi időkben szociáldemokrata mozgalom keletkezett.

Tudjuk, hogy e két államban mily körülmények idézték elő e változást. Mindkét polgári államban a burzsoázia a munkásszervezetekkel folytatott gazdasági harcában a közhatalom kényszerítő és megtorló eszközeihez nyúlt.

Ebből láthatjuk, hogy a munkásosztály mindenütt, ahol szervezeteinek jogi lehetőségeit korlátozták vagy megvonták, ép úgy, mint ott, ahol ezeket előbb meg-

teremteni kell, a politikai harchoz nyúl. Úgy látszik, hogy e politikai szabadságok fönnállása társadalmi szükségszerűség, amely — akár akarjuk, akár nem — minden körülmény között érvényesül.

És így nem térhetünk ki — bármilyenek legyenek is szubjektív kívánságaink és meggyőződéseink — bizonyos társadalmi szükségszerűségek elől, melyek a *milieu* gazdaságpolitikai jelleméből folynak, amelyben az ország munkásmozgalma működik.

Nem akadályozhatjuk meg, hogy a félig feudális országokban, ahol még maga a burzsoázia sem ébredt tiszta osztálytudatra, nem hogy az állam demokratikus átváltoztatására irányuló harcot vívna, a munkásosztály — annak ellenére, hogy a burzsoáziával már gazdasági harcban áll — ne hevüljön a demokráciáért és a parlamentarizmusért, ne alkosson szociáldemokratát és hogy mint ilyen, ne áldozná energiájának legnagyobb részét a gyakran legvégső eszközeit oly, reá nézve alapjában véve kis értékű követelésekért, mint amilyen pl. az általános választójog. Ily országokban a szociál-forradalmi szakszervezeti mozgalom — a szindikalizmus — alig működhet másként, mint politikailag.

Ily országokban alig tehetünk mást, minthogy a szakszervezeti mozgalmat, mint a jövő szociál-forradalmi szervezete csiráját minden erővel fejlesszük, egyébként pedig a dolgok szabad folyását ne zavarjuk, természetesen nem anélkül, hogy ne mutatnánk rá állandóan az egész politikai mozgalom és a parlamentarizmus igen viszonylagos értékére.

De egészen másképp alakul a helyzet oly országokban, ahol a burzsoázia maga vette kezébe politikai osztályérdekeinek megvédését, akár úgy, hogy demokratikus intézmények nélkül ugyan, de gazdasági kifejlődése teljességében a közhatalom kormányzásában őt megillető helyet kivívta, — többé-kevésbé ez ma a helyzet Németországban — akár úgy, hogy a demo-

kratikus reformokért ő maga veszi föl a harcot, mint talán Oroszországban.

Amíg az utóbbi esetben a munkásosztály nem térhet ki azelől, hogy ne támogassa tevékenyen a polgári radikalizmust, addig a másik esetben ugyanaz a helyzet áll be, amelyet Angliában- s az Egyesült-Államokban már megösmertünk. Nemcsak eszik a szükségszerűség, hogy a munkásosztály a burzsoázia politikai és társadalmi érvényesülésének útját egyengesse, hanem eszik a lehetőség is, mert többé nem a feudalizmus és a bürokratikus abszolutizmus az, mely a társadalmi rejlődéssel és a munkásmozgalommal szembenáll, hanem maga a burzsoázia. Az egész vonalon a burzsoázia az ellenség.

V é d e l m ű l a munkásosztály bizonyára továbbra is kell hogy használja a burzsoázia harci eszközeit. De többé nem lesz idegen, sőt ellenséges ügy harcosa. Megkezdődik a munkásosztály harca nemcsak gazdasági kialakulásáért és konszolidációjáért, hanem a végső harc összes egyéb, különleges társadalmi helyzetéből fakadó, saját érdekeért: az egész társadalomnak saját képére átalakításáért.

És a szociáldemokrácia számára felvetődik a kérdés: vajjon megmarad-e a kitaposott ösvényen, amely nyilvánvalólag a polgári demokrácia útja volt, avagy képes lesz régi programját és hagyományos akcióját új fogalmakkal s új haremódokkal helyettesíteni?

Ez azon pont, amelyen majd *A párt és a szakszervezet* kérdése véglegesen megoldódik.

Ha sikerül az átalakulás, bizonyára igen fájdalmas lesz, annál fájdalmasabb és nehezebb, mennél fejlettebb a szociáldemokrata szervezet, mennél nagyobb a kebelében fönnálló hivatalnoki hierarchia, mennél több a képviselője. Franciaországot illetőleg kézenfekvő, Olasz- és Németországra vonatkozólag statisztikailag kimutat-

ták, hogy a párttagok tetemes része és a pártra adott szavazatok még nagyobb része a burzsoáziához tartozik: e felemás szervezet fölbomlása hatalmas válságok nélkül nem mehet végbe.

És honnan vegye a párt új fogalmait? Nyilvánvalóan nem veheti máshonnan, mint annak a társadalmi képződménynek ideológiájából és gyakorlatából, amely osztályjellegét a legtisztábban megővta, mert teljesen hozzáférheti en a többi osztályok infiltrációjának: a forradalmi szakszervezeti mozgalomtól, a munkásosztály ezen legsajátosabb alkotásától.

A gazdasági, társadalmi és politikai fejlődés mai fokán még nem tudhatjuk, mikép fog e mozgalom véglegesen alakulni. A jövő — bárha talán már a legközelebbi jövő — fogja megmutatni, vájjon kebeléből több alakul-e ki, mint a polgári társadalom megdöntésére irányuló gyakorlat: vájjon konstruktív eszmék és újjáépítő tevékenység fakadnak-e belőle? A munkásosztály politikai harca számára a franciaországi szakszervezetek új eszközöket és utakat mutattak: a direkt akciót, az antimilitarizmust. De a jövő társadalom szempontjából mindez csak negatívum, romboló erők újabb megnyilvánulása. Franciaországnak gazdasági hátramaradottsága — amit mi kivált szakszervezeteinek szétforgácsoltságából következtetünk, mert koncentrált iparnak: nagy vegyes üzemeknek, kartelleknek és trösztöknek nagy központi szervezetek, és magasabb fokon már nem is tulajdonképeni szakszervezetek, hanem ipari szövetségek (*industrial unions*) kell hogy megfeleljenek — sem engedi meg, hogy oly fokra emelkedjenek, ahol már képesek volnának konstruktív munkát végezni. De nem kételkedünk abban, hogy a munkásosztály megtalálja majd a saját útját; mert az új társadalom fölépítése nem csupán az ő akaratán múlik, hanem társadalombiológiai szükségszerűség. A társadalom élete vagy halála függ ettől.